

ROZWÓD: RODZICE – DZIECI

Niezwykłe istotnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie się więzi emocjonalnych między rodzicami i dzieckiem jest prawidłowo funkcjonująca rodzina, a zwłaszcza równowaga i stabilność wzajemnych stosunków między matką a ojcem¹. Nie wszystkie jednak rodziny, zwłaszcza rodziny niepełne, są w stanie zapewnić dziecku właściwe warunki rozwoju emocjonalnego i społecznego. „Następstwem rozpadającej się więzi uczuciowej w rodzinie jest zakłócenie atmosfery wychowawczej wokół dziecka, będącej wypadkową stosunków międzyosobowych rodziców i dzieci”². Gdy dochodzi między rodzicami do konfliktu, prowadzącego do rozpadu małżeństwa, byt dziecka jest zagrożony. Brak jednego z rodziców powoduje tam zachwianie równowagi więzi emocjonalnych wśród jej członków. „Rodzicom wydaje się, że jeśli kłócą się w pokoju, w którym nie ma dzieci, to kłótnia nie będzie miała na dzieci żadnego wpływu. Nieprawda! W całym domu napięcie wisi w powietrzu. Dziecko instynktownie wchłania gniew, niechęć, poczucie, że się zostało zdradzonym, brak zaufania, samotność czy izolację, które – jak sądzą rodzice – odczuwają tylko oni. Oczywiście, dziecko spontanicznie przejawia także uczucia pozytywne, dobre i szczęśliwe, owe miłe i serdeczne uczucia, jakie przepełniają zdrową rodzinę. Jeśli występuje nadmiar uczuć negatywnych, dzieci instynktownie uczą się wypierać je ze świadomości, aby nie uniemożliwiały im życia. Uczucia te, wyparte ze świadomości, żyją poza czasem, w podświadomości, czekając, aż przyjdzie pora odżałowania. Wznoszenie niewidzialnego muru może trwać aż do osiągnięcia dorosłości, ale, niestety, ów mur utrudnia człowiekowi dorosłemu pełny rozwój”³.

Typowy dla większości rodzin trójkąt: matka – ojciec – dziecko jest tam zastąpiony stosunkiem dwustronnym matka – dziecko lub ojciec – dziecko. Zubaża to atmosferę wychowawczą, gdyż w rodzinach matek czy ojców samotnych bądź rozwiedzionych wszelkie postawy mają tylko jednego odbiorcę. Kształtuje się tam często niewłaściwy klimat emocjonalny. Negatywne skutki konfliktu między rodzicami dotyczą dziecko już

¹ J. Kopczyńska-Sikorska: *Nasze dziecko. Pierwsze trzy lata życia*. Warszawa 1988, s. 292.

² M. Kalinowski, M. Nastarewicz: *Rozwód: przyczyny i skutki*. Warszawa 1985, s. 44.

³ J. Conway: *Dorosłe dzieci rozwiedzionych rodziców: jak uwolnić się od przeszłości*. Warszawa 1995, s. 207.

przez sam fakt istnienia napiętej atmosfery w domu, wywołanej konfliktem. „Zaburzający wpływ konfliktów na rozwój osobowości dziecka daje się zauważyć w jego zachowaniu. Staje się ono agresywne wobec otoczenia, uparte, buntuje się przeciwko nakazom czy zakazom, kłamie, przejawia zaburzenia w sferze seksualnej i fizjologicznej (moczenie się w łóżku), zamyka się w sobie, unika otoczenia itp.”⁴. Jeżeli w wyniku rozbitcia rodziny w dziecku wyzwała się postawa buntu i niechęci do rodziców, zaczyna ono łamać bariery porozumienia. Przestaje liczyć się z opinią dorosłych, zaczyna ono zachowywać się odwrotnie niż żądają tego rodzice. Przestają oni być zdolni do właściwych oddziaływań wychowawczych. Buntownicza i wroga postawa wobec rodziców jest jakby odwetem za utracone, zniszczone dzieciństwo, za utracony spokój i cierpienia związane z utratą ustabilizowanej dotąd sytuacji rodzinnej. Postawa taka często odbija się na stosunku do nauczycieli, kolegów i do nauki. Dziecko zaczyna być dla wszystkich dokuczliwe, opryskliwe, zaczyna przeszkadzać nauczycielom w prowadzeniu lekcji, lekceważąc uwagi dorosłych. Rozwód rodziców oraz wcześniejsze między nim nieporozumienia mogą również wyzwać w dziecku postawę bierności, apatii, izolacji wobec rówieśników bądź dorosłych. Dziecko jest wtedy smutne, zamyślane, ciche, nie bierze udziału w lekcjach, nie ma chęci do nauki. Trudności wychowawcze przeważnie odbijają się ujemnie na wynikach w nauce. Dzieci te nie mają siły walczyć z nawarstwiającymi się problemami. Nauczyciele nie znając jego środowiska rodzinnego i panującej w nim atmosfery posługują się wobec niego karami, co jeszcze bardziej pogłębia jego zaburzenia⁵. Dzieci często nie mogąc poddać obowiązkowi szkolnym zaczynają wagarować. Prowadzi to do konfliktów w szkole. Najczęściej dziecko musi pozostać na drugi rok w tej samej klasie.

Dziecko wychowywane w rodzinie niepełnej często nie ma zaspokojonej potrzeby poczucia bezpieczeństwa i wykazuje postawę lękową wobec otoczenia, pomimo serdeczności, ciepła i troskliwości matki. Krótko mówiąc straty ponoszone przez dzieci rozwiedzionych rodziców są ogromne. Ponieważ małe dzieci nie mają wytyczonych żadnych granic⁶, łatwo je wykorzystać emocjonalnie, fizycznie czy seksualnie. Dzieci nie zdają sobie sprawy z tego, że pewne zachowania są niewłaściwe. Dorosły obciążony jakąś dysfunkcją bez trudu może wykorzystać dziecko nawet w sposób przestępczy.

Rodzice zajęci wojowaniem ze sobą nie są w stanie zapewnić dziecku

⁴ M. Kalinowski, M. Nastarewicz: op cit s. 45.

⁵ W. Stojanowska zamieściła m.in. wyniki badań przeprowadzonych wśród nauczycieli i ich analizę w: *Rola nauczycieli w przeciwdziałaniu negatywnym skutkom włączenia dziecka w konflikt między jego rodzicami. Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami*. Warszawa 1997.

⁶ J. Conwey: op. cit. s. 207 „Systemy granic to niewidzialne symboliczne bariery. Ich istnienie ma na celu powstrzymanie innych przed wkraczaniem na naszą przestrzeń i wykorzystywaniem nas; powstrzymywanie nas przed wkraczaniem w przestrzeń innych i wykorzystywaniem ich; danie każdemu sposobności, by stwierdzić, kim jest”.

właściwej organizacji czasu pracy i wypoczynku. Uczeń pozostawiony sam sobie niechętnie podejmuje obowiązki szkolne i mimo dużej ilości czasu wolnego nie przygotowuje się do lekcji. Woli ten czas poświęcać zabawie z rówieśnikami. Niekontrolowany czas wolny to okazja do różnych wybryków. Dobrze jeśli dziecko nie popada w konflikt z prawem. Brak opieki i zainteresowania rodziców przejawia się tym, że nie zauważają oni problemów, z którymi boryka się ich dziecko i nie są w stanie udzielić mu w porę pomocy. Niedostateczna opieka to również mały kontakt z dzieckiem, to mniejsza możliwość zaspokajania jego potrzeb, to życie obok niego a nie z nim.

Jeżeli zapadnie decyzja o rozwodzie, to nawet małemu dziecku trzeba o tym powiedzieć w dostępny dla niego sposób. Najlepiej wyjaśnić dziecku, iż ze względu na ciągłe kłótnie, awantury, rodzice postanowili nie mieszkać razem bo tak będzie korzystniej dla wszystkich. Niemniej jednak tatuś pozostanie na zawsze jego tatusiem, a mama mamą i nadal będą go kochać. Należy dziecko zapewnić, że pomimo rozwodu należy ono do obojga rodziców i, że oboje będzie widywać regularnie. Dziecko jest w złej sytuacji, kiedy rodzice zachęcają je do włączania się w konflikt między nimi. Jeszcze gorzej, gdy jest ono zmuszane do aktywności w ich rozgrywkach lub do respektowania pewnego stworzonego przez rodziców układu, a niekorzystnego dla dziecka, np. niewidywania się z ojcem mimo wielkiego wzajemnego przywiązania. Niestety, często gdy rozwód stanie się faktem, ojciec znika z życia rodzinnego. Zazwyczaj jedyne informacje, jakie dzieci o nim otrzymują, pochodzą od zagniewanej matki, która wykorzystuje wszystkie złe wiadomości do przeciągania ich na swoją stronę, potwierdzania swej niewinności i dowodzenia odrażającej winy ojca. Mimo że każde z rodziców na ogół jest przeświadczone o winie drugiego, nie wolno go przed dzieckiem przedstawiać w złym świetle. Byłby to za duży ciężar do zniesienia dla dziecka, któremu potrzebna jest wiara w oboje rodziców, miłość i szacunek do nich. Nie można nigdy wciągać dziecka w istniejący konflikt i prowokować go do opowiadania się po czyjejś stronie. Gdy przestaje być tylko biernym obserwatorem rozgrywek między rodzicami i jest przez nich wciągane w konflikt – bierze w nim czynny udział przez akceptację i popieranie jednego z rodziców lub zmienia orientację co jakiś czas w zależności od tego, za którym z rodziców – jego zdaniem – warto optować. W tej całej zawinionej przez dorosłych sytuacji należy maksymalnie chronić układ nerwowy dziecka, które i tak będzie narażone na stresy wychowując się w rodzinie niepełnej. W jakim stopniu rozbitcie rodziny zniszczy u niego poczucie bezpieczeństwa, zależy przede wszystkim od odpowiedzialności i kultury rodziców w przeprowadzaniu spraw rozwodowych i ułożeniu wzajemnych relacji.

Niesłuchanie szkodliwe dla psychiki dziecka i prawidłowego kształtowania się jego osobowości bywają zwłaszcza rozgrywki rodziców, którzy walczą sądownie o dziecko. Wypływa to najczęściej nie z miłości do niego,

ale z chęci zrobienia na złość współmałżonkowi, nie licząc się z uczuciami i spokojem dziecka. W małżeństwach skłóconych lub rozwiedzionych dziecko jest często przedmiotem zemsty jednego z rodziców przeciwko drugiemu. Rodzice często przekupują je, zabiegają o jego względy, nastawiają się na zaspokajanie nawet najmniejszych jego potrzeb (bywa, że owe potrzeby są urojone), celem uzyskania aprobaty dla siebie i czyniąc go współnikiem albo raczej środkiem do osiągnięcia własnych celów. Bardzo często rodzice chcąc pozyskać względy dziecka tolerują jego naganne zachowanie. Nie chcąc tracić jego przychylności powstrzymują się od karcenia go nawet wtedy gdy są przekonani, iż postępuje niewłaściwie. Pewne zakazy ze strony jednego z rodziców są dystansowane przez aprobatę drugiego z rodziców w celu zdobycia życzliwości dziecka, a także aby przy okazji dokuczyć współmałżonkowi, lub byłemu małżonkowi. Takie zachowania dorosłych prowadzą do zaburzenia osobowości dziecka, przyczyniają się do jego społecznych postaw. Dzieci stają się nieżyczliwe, a nawet wrogie i agresywne. Początkowo w stosunku do tych, którzy są sprawcami tego zaburzenia, a więc do rodziców, a następnie w stosunku do wszystkich dorosłych. Zdarza się, że dziecko zaczyna w ekstremalnych przypadkach rekompensować sobie swoje straty społeczne szukając w grupie przestępczej uznania i dowartościowania siebie.

Jednym ze skutków trwającego między rodzicami konfliktu, który kończy się rozwodem jest chęć podzielenia dzieci między siebie i w ten sposób rozdzielenia rodzeństwa. Nie do przyjęcia jest dzielenie się dziećmi⁷. Samo rozbicie rodziny zwykle stanowi dla dziecka szok i pozostawia trwałe urazy, który może być tylko łagodzony. Rodzeństwo powinno bezwzględnie być stale razem pod opieką tego samego z rodziców. W sytuacji rozdzielania rodzeństwa wyrządza się dzieciom podwójną krzywdę, gdyż nie dość, że straciły normalny dom rodzinny z ojcem i matką, to jeszcze tracą siebie nawzajem. Brutalne pozbawienie dziecka brata czy siostry, z którym łatwiej jest przeżywać rodzinne nieszczęścia, stanowi akt niewybaczalnej przemocy i świadczy o zupełnym nieliczeniu się rodziców z uczuciami dzieci. Stanowi to także złą prognozę na przyszłość, gdyż więź uczuciowa między rozdzielonym rodzeństwem, z czasem ewidentnie rozluźnia się i dzieci mogą się stać sobie obce, mając o to do końca życia żal do rodziców. Frustracje spowodowane rozłąką objawiają się tym, że dzieci popadają w depresję i wiele innych objawów nerwicowych. W skrajnych przypadkach dzieci popadają w kolizję z prawem, narkotyzują się. Nieobce są im także czyny samobójcze. Zdarza się również, że zapadają na choroby psychiczne, ulegają dewiacjom seksualnym⁸. Znacznie lepiej gdy rodzeństwo spotyka się ukradkiem (aby nie narażać się skłóconym rodzicom), ponieważ mają okazję wspierać się wzajemnie w trudnych chwilach.

⁷ Problem ten szerzej omawia S. Stojanowska w publikacji *Ochrona dziecka...* s. 12-16.

⁸ Zob. D. Wójcik: *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży*. Warszawa 1984.

Nie jest dobrze, jeśli zostanie ustalone, że dziecko będzie pół roku mieszkało u jednego z rodziców, a przez drugie pół u drugiego. W ten sposób dziecko wszędzie ma poczucie tymczasowości, jest pozbawione poczucia posiadania własnego domu, jakiejś stabilizacji i uregulowania sytuacji życiowej. Zbyt długie rozstania z każdym z rodziców, z którym się aktualnie zdążyło bardziej żyć powodują uczucie rozdarcia, tęsknoty i niepotrzebnego cierpienia. Tak samo jak nie zdaje egzaminu układ polegający na systematycznym przerzucaniu dziecka z domu do domu.

Podstawowym problemem wychowawczym w rodzinie rozbitej jest właściwe ustalenie kontaktów dziecka z tym z rodziców, które odeszło. Szczegółowe ustalenia dotyczące czasu spędzanego z matką lub ojcem uzależnione są od indywidualnej sytuacji każdego dziecka. W wyniku rozvodu małe dziecko, jeśli nie jest porzucone przez matkę, powinno się znajdować pod jej bezpośrednią opieką i z nią mieć stały bliski kontakt na co dzień. Spotkania z ojcem najlepiej przewidzieć w dni wolne od pracy, a więc w soboty i niedziele. Wizyty ojca bądź dziecka muszą się odbywać regularnie w oznaczonych porach, bez względu na ich częstotliwość. Niezwykle ważne jest to, aby dziecko miało pewność, że w tych ściśle określonych dniach zobaczy się z ojcem i nie wolno mu wówczas robić zawodu. Dziecko na ogół bowiem kocha ojca, oczekuje spotkania z nim przez dłuższy czas. Niedopuszczalne jest więc, aby on opuszczał te wizyty lub przekładał je na inny termin.

Dużym błędem wychowawczym jest utrudnianie bytemu współmałżonkowi spotkań z dzieckiem. Dobrze jest, jeśli dziecko może spędzić część wakacji z każdym z rodziców. Pamiętać trzeba, żeby wzajemne wizyty ojca z dzieckiem wypełnione były odpowiednią treścią, miały właściwy ładunek emocjonalny i odbywały się w korzystnej atmosferze wychowawczej. Niedopuszczalne jest podważanie w czasie takich spotkań autorytetu matki, wyrażanie o niej negatywnych opinii, buntowanie dziecka, przeciąganie go na swoją stronę w rozgrywkach z byłą żoną. Analogicznie matce nie wolno się źle wyrażać o ojcu, krytykować jego stosunku do dziecka, zniechęcać do kontaktów z nim, straszyć oddaniem do niego, gdy będzie niegrzeczne. Niewskazane jest również wyciąganie z dziecka relacji z przebiegu spotkań z ojcem i wygłaszanie złośliwych uwag na ten temat. W sytuacji, gdy dziecko zdecydowanie nie chce mieć żadnego kontaktu z ojcem lub broni się przed odwiedzaniem go, należy najpierw stosować łagodną perswazję, ale nie przymus. W takim wypadku trzeba zasięgnąć porady psychologa w żłobku, poradni D lub poradni zdrowia psychicznego, na temat właściwego stanowiska w tej sprawie.

Gdy dziecko wychowuje się tylko pod opieką matki, musi mu ona poświęcać dużo czasu, stwarzając w domu ciepłą, pogodną, serdeczną atmosferę. Nie może mu dać odczuć, że czuje się uwięziona przy nim, że się dla niego poświęca, że trudno jej z tym wytrzymać. Nie należy go jednak otaczać przesadną troską, rezygnując z wszelkich kontaktów towarzyskich

i przyjemności. Matki samotne, muszą samodzielnie ponosić cały ciężar obowiązków opiekuńczych i wychowawczych, co przy ich zmienionej sytuacji społecznej i świadomości osamotnienia prowadzi niejednokrotnie do zachwiania równowagi emocjonalnej, rozdrażnienia, stanów przygnębienia, niezadowolenia ze wszystkiego, a nawet depresji. Samotne matki często przejawiają nieprawidłowe postawy wychowawcze w postaci nadmiernej koncentracji uczuciowej na dziecku. Przesadna opieka, presja nadmiernych napięć emocjonalnych wpływa ujemnie na rozwój i zachowanie się małego dziecka, zwłaszcza, gdy odczuwa ono brak więzi emocjonalnej z ojcem. Bardzo ważny jest nastrój matki, gdyż jest ona jedyną osobą, z którą dziecko stale się styka. Musi więc utrzymywać kontakty z rodziną i przyjaciółmi, zapraszać ich do domu, chodzić z wizytą zabierając dziecko, aby i ono miało możliwość nawiązywania bliższych stosunków z ludźmi. Małe dziecko, zwłaszcza w drugiej połowie trzeciego roku życia, wychowywane bez ojca, odczuwa ogromną potrzebę kontaktów z mężczyznami. Stąd niezwykle ważne są regularne spotkania z dziadkiem, wujkiem, kuzynem itp., który będzie okazywać dziecku sympatię i stanowić dla niego substytut ojca. Chłopcom pozbawionym w tym wieku ojca należy ponadto zapewniać towarzystwo innych chłopców, zapraszając ich do domu, zabierając na wspólne spacer. Należy dążyć do tego, żeby dziecko nie czuło się osamotnione, żeby było zaabsorbowane różnymi zajęciami, miało odpowiednie dla siebie rozrywki, a przede wszystkim, żeby nie odczuwało niedosytu miłości matczynej.

Gdy dziecko wychowuje się tylko pod opieką ojca, musi on również wejść do pewnego stopnia w rolę matki zabezpieczając dziecku odpowiedni klimat emocjonalny. Więź uczuciowa między nim a dzieckiem musi być znacznie silniejsza niż w rodzinach pełnych. Musi on umieć okazywać dziecku serdeczność, pieścić je, bawić się z nim. Szczególnie dużo przejawów uczucia wymaga dziewczynka pozbawiona matki. Po powrocie z pracy ojciec codziennie, regularnie, powinien większą część czasu spędzać z dzieckiem, dopóki nie uśnie w jego obecności. Dobrze jest, jeśli do domu przychodzi rodzina i przyjaciele, a ojciec wybierając się z wizytą do nich zabiera dziecko ze sobą. Nie powinno ono być natomiast świadkiem żadnych „czułych scen”, gdyż dzieci są bardzo wrażliwe w takich sytuacjach i mogą to głęboko przeżyć. Troska o dziecko nie powinna jednak być równoznaczna z rozpieszczaniem go, uleganiem mu we wszystkim, eliminowaniem nakazów i zakazów. Rozsądna miłość i poczucie odpowiedzialności za dziecko mogą sprawić, że pomimo wychowania przez samotną matkę lub ojca, przy właściwym postępowaniu może ono mieć zapewnione szczęśliwe dzieciństwo, dobrze się rozwijać i wyrastać na jednostkę dobrze przystosowaną społecznie.

W tym trudnym, tak dla rodziców jak i dzieci, procesie istotną rolę może i odgrywa książka. Rodzicom uświadamia konsekwencje ich rozvodu i jego wpływ na psychikę i zachowanie dziecka. Wskazuje sposoby minima-

lizacji stanów stresowych i przedstawia wzory postępowania. Dzieciom pozwala zrozumieć zaistniałą sytuację, zaakceptować siebie i innych w tej sytuacji. Książka może wskazać dziecku jak podobne problemy rozwiązują inni, może przyczynić się do poprawy ich samopoczucia i odzyskania wiary w siebie.

PORADNIK BIBLIOGRAFICZNY

Adresaci

Poradnik jest adresowany do:

- dzieci i młodzieży uwikłanych w problem rozwodu rodziców,
- rodziców, bibliotekarzy, którzy pracują w Oddziałach dla Dzieci i Młodzieży, pedagogów i tych wszystkich, którzy stykają się z użytkownikami mającymi problemy związane z kryzysową sytuacją w rodzinie – jaką jest rozwód rodziców lub sami ten proces przeżywają.

Cel

Zadaniem bibliografii jest:

- zapewnienie dzieciom rozwiedzionych/rozwodzających się rodziców wsparcia psychologicznego,
- poprawa ich samopoczucia, pomoc w odzyskaniu wiary w siebie,
- zaakceptowanie siebie i innych w trudnej sytuacji życiowej,
- uświadomienie dorosłym wpływu rozwodu na osobowość i zachowanie dzieci i wskazanie im wzorów postępowania.

Dobór materiałów

Przygotowanie poradnika zostało poprzedzone poszukiwaniami książek z literatury popularnonaukowej dla dorosłych i młodzieży oraz literatury pięknej dla dzieci i młodzieży. Wybrano pozycje, w których bohaterowie uwikłani są w konflikty wywołane rozwodem rodziców, poruszające problemy dzieci czujących się odrzuconymi oraz te książki, które ukazują prawidłową strukturę rodziny: książki o szczęśliwym dzieciństwie, wyposażające w umiejętność cieszenia się życiem.

Przejrzano około 1000 pozycji, z których wybrano ponad 100. Wyboru dokonano spośród druków zwartych wydanych w języku polskim. Uwzględniając adresatów poradnika zamieszczono w nim przede wszystkim pozycje z literatury pięknej oraz opracowania popularnonaukowe i książki typu poradnikowego.

Opis

Zastosowano opis zgodny z normą PN-82 N-01152-01 stosowaną dla opisu bibliograficznego. Przyjęto opis drugiego stopnia z adnotacjami.

Dla potrzeb poradnika otrzymał on postać:

NR POZYCJI. NAZWISKO i imię

Tytuł właściwy: dodatek do tytułu / Autor ; tłumacz .– Miejsce wydania:

Wydawca, rok wydania.

Opis poprzedzono gwiazdkami, które informują o poziomie czytelniczym powieści. Określenie poziomu jest zgodne z podziałem stosowanym przez biblioteki publiczne.

Adnotacje.

Opisy i adnotacje zostały sporządzone z autopsji.

Adnotacje

Opisy zaopatrzone w adnotacje. Zastosowane adnotacje stanowią połączenie różnych jej typów. Zawierają przeznaczenie czytelnicze (poziomy trudności) oraz krótkie omówienie treści książki.

Nie wszystkie zamieszczone w bibliografii książki można polecać każdemu czytelnikowi. Lektura nieodpowiednio dobrana do nastroju i wrażliwości może bowiem pogłębić depresję. Obok bodźców korzystnych mogą wystąpić bodźce niekorzystne. Należy także mieć na uwadze, że czytelnik może przypisywać bohaterowi własne motywy i w ten sposób wzmocniać destruktywne uczucia bez właściwego rozwiązania problemu. Dlatego przy książkach, które mogłyby mieć zły wpływ na ludzi zbyt emocjonalnie podchodzących do treści czytanych utworów, w miejscu przeznaczenia czytelniczego zamieszczono stosowną uwagę.

Układ poradnika

Zastosowano podział na literaturę piękną dla dzieci i młodzieży (a w jej obrębie zastosowano układ działowy) oraz literaturę popularnonaukową dla młodzieży i dla dorosłych w układzie alfabetycznym według autorów książek.

Indeksy

Poradnik zaopatrzone w indeks tytułowy i autorski.

LITERATURA PIĘKNA DLA DZIECI I MŁODZIEŻY

Każdą z pozycji bibliograficznych opatrzone gwiazdkami, których ilość jest uzależniona od poziomu książek. Poziom jest czterostopniowy taki jaki stosują biblioteki publiczne dla dzieci i młodzieży.

- * oznacza poziom I od 3 do 7 r. życia
- ** oznaczają poziom II od 8 do 10 r. życia
- *** oznaczają poziom III od 11 do 14 r. życia
- **** oznaczają poziom IV od 14 r. życia

Książki traktujące o rozpadzie rodziny, rodzinach niepełnych, rozwodach

Ukierunkowane czytanie może odegrać dużą rolę w rozwiązywaniu problemów osobistych, zwłaszcza młodego czytelnika. Wyselekcjonowane materiały piśmiennicze są od dawna z powodzeniem wykorzystywane w pedagogice specjalnej, do prac o charakterze terapeutycznym. Zauważono, iż właściwie dobrana książka pełni rolę kompensacyjną u osób znajdujących się w kryzysowych sytuacjach (np. u dzieci, których rodzice są w trakcie rozwodu lub po rozwodzie).

Czytelnik poprzez identyfikację z fikcyjnymi postaciami, pod pozorem mówienia o bohaterze, zaczyna mówić o własnych problemach. „Przeżycia zastępcze podnoszą próg tolerancji na frustrację, pozwalają antycypować cierpienie”⁹.

Zebrana tu literatura ma ukazać modele funkcjonujące w życiu i przedstawić propozycje rozwiązania problemów związanych z rozwodem rodziców.

Prezentowane pozycje książkowe nie mają na celu wytykanie błędów jakie popełniają zarówno rodzice jak i dzieci. Raczej mają pokazać, że w sytuacjach konfliktowych reakcje osób zainteresowanych są różne. W niektórych pozycjach literackich ukazane są mechanizmy, które kierują indywidualnymi i rodzinnymi zachowaniami. W przystępny sposób przedstawiają wpływ rodziny i jej historii na to kim jesteśmy i jak się oceniamy. Zamieszczono także pozycje, w których są rady jak rozmawiać z dziećmi o kryzysach w rodzinie, jak dziecko może sobie radzić w takich sytuacjach.

1.*BAHDAJ Adam**

***Telemach w dżinsach.* / Adam Bahdaj. – Wrocław: Wydaw. „Siedmioróg”, 1997.**

⁹ E. Tomasiak: *Czytelnictwo i biblioterapia w pedagogice specjalnej.* Warszawa 1994 s. 17.

Powieść przygodowa dla chłopców. Piętnastoletni Maciej Łańko wyrusza do Elku, żeby odszukać swego ojca. Tata opuścił dom gdy chłopiec miał trzy lata. Rok później zmarła matka. Dziecko było wychowywane przez ciotkę i jej znajomych do dnia, gdy osiągnął pełnoletność i postanowił zamieszkać z ojcem. Poszukiwania są trudne. Trafia na ślady prowadzące do dalszej rodziny, ale nie udaje mu się dotrzeć do ojca. Przeżywa tyleż zabawnych przygód ile rozczarowań.

2.***BAHRE Jens

Ten drugi. / Jens Bahre; przełożył Mieczysław Dutkiewicz. – Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1982.

Rodzice Floriana Bendera rozeszli się. W ciągu pół roku wszystko w życiu chłopca uległo przewartościowaniu. Ojciec nie ma dla dziecka czasu. Nie wywiązuje się ze złożonych obietnic. Mieszka z atrakcyjną kobietą. Matka także wiąże się z nowym partnerem. Chłopiec, który marzył, że rodzice powrócą do siebie nie kryje swych obaw i rozczarowań. Przygodnie poznany człowiek pomaga chłopcu odnaleźć się w nowych realiach, co pozwala na zmianę jego stosunku do rodziców i do samego siebie.

3.***BORSKI Lech

Anna. / Lech Borski. – Łódź: „Akapit Press”, 1996.

Rodzice Anny są rozwiedzeni. Matka zamieszkała z drugim mężem, ojciec pozostał z córkami. W momencie gdy dziewczynki dorosły, matka postanowiła wrócić do pierwszego męża. Jedyne osiemnastoletnią Annę ucieszyła wiadomość o powrocie matki. Tęskniła za nią i liczyła na jej stałą obecność w domu. Wątek rodzinny przeplatają perypetie szkolne, kłopoty sercowe nastolatki a także losy dalszych bohaterów uwikłanych we własne problemy.

4.***DĘBNICKI Kazimierz, SALBURSKA Krystyna

Nieprzetarty szlak. / Kazimierz Dębnicki, Krystyna Salburska. – [Wyd. 2]. – Katowice: Wydaw. „Śląsk”, 1985.

Zob. poz. 29.

5.***DRINKWATER Carol

Molly. / Carol Drinkwater; z ang. przeł. Tomasz Lewandowski. – Warszawa: „Świat Książki”, 1996.

Rodzice Molly z dnia na dzień oddalają się od siebie. Ojciec coraz rzadziej bywa w domu. W końcu odchodzi. Molly oczekuje, że rodzice pogodzą się. Rozwód rodziców bardzo przygnębia dziewczynę. W nowej szkole Molly też ma problemy. Zostaje wydalona. Postanawia wyjechać z ojcem na wakacje do Polski. Niestety nie jest sama z tatą, towarzyszy im Kasia – sympatia ojca. Matka też ma przyjaciela – Alberta. Barwny język, ciekawa akcja, wątek miłosny (Molly jest zauroczona Dominikiem), przygody i zaba-

wne perypetie opisane z wdziękiem i lekkością sprawiają, iż powieść jest interesująca. Dalsze losy bohaterki są opisane w powieści „Molly ucieka”.

6.***HARDCASTLE Michael

***Mamo wróć.* / Michael Hardcastle; przekł. Magdalena Olecka. – Toruń: C & T, 1996.**

Matka Racheli, po piętnastu latach małżeństwa z jej ojcem, nagle zdecydowała się odejść. Dziewczyna nie może zaakceptować decyzji matki, tym bardziej, że rodzicielka nikomu nie wyjaśniła powodów swej decyzji. Ojciec poza powiadomieniem policji nie chce angażować się w poszukiwanie żony. Inaczej uważa Rachelę. Spodziewa się, że matce grozi niebezpieczeństwo. Poza tym dziecko obarcza siebie winą za odejście matki. Aby pozbyć się dręczącej niepewności na własną rękę usiłuje odnaleźć matkę.

7.***HEBERT Marie-Francine

***W poszukiwaniu miłości.* / Marie-Francine Hebert; przekł. Agnieszka Bieniewska. – Warszawa: Polski Dom Wydaw., 1994.**

Druga część trylogii Marii-Francine Hebert. Opowiada o miłosnych perypetiach Lei Tremble, uważającej się za najbrzydszą dziewczynę w mieście. Sercowe kłopoty są dla dziewczyny odskocznią od problemów rodzinnych. Jej świat ulega rozpadowi, kiedy matka opuszcza dom, a ojciec romansuje z młodą kobietą. Dziewczyna potrzebuje akceptacji i miłości jak przysłowiowego koła ratunkowego, a tymczasem musi pełnić funkcję mediatora między zwaśnionymi rodzicami.

8.***JURGIELEWICZOWA Irena

***Inna ?* / Irena Jurgielewiczowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1975.**

Główną bohaterką powieści jest Ula. Po rozwodzie rodziców dziewczynkę wychowują ciotki. Dziewczynka ma żal do ojca, iż po rozwodzie z matką związał się z inną kobietą. Nienawiść do ojca jest podsycana przez ciotki, które buntują siostrzenicę przeciw niemu i skutecznie utrudniają ojcu kontakt z córką. Dziewczynka czuje się odrzucona, nie wie, że ojciec pragnie się z nią spotkać.

9.***JURGIELEWICZOWA Irena

***Ten obcy.* / Irena Jurgielewiczowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1996.**

W obu powieściach występują Ula, Pestka, Zenek i Marcin. Ula jest wychowywana przez ciotki. Jej ojciec po rozwodzie z matką, związał się z inną kobietą. Autorka powieści z ogromną delikatnością i taktem draży wielkie i małe problemy życia młodych – wrażliwych, ambitnych często skłóconych ze sobą i ze światem: przyjaźń, pierwsze uczucia, sympatie ale także ich kłopoty i konflikty w rodzinie. Pojednanie Ulki z ojcem i jego pomoc w roz-

wiązaniu trudnych spraw sprawiają, że dziewczynka znów czuje się bezpieczna i kochana.

10. **KÄSTNER Erich

Mania czy Ania. / Erich Kästner ; przeł. Leonia Gradstein i Janina Gillowa. – Warszawa: „Iskry”, 1958.

Podczas kolonii letnich dla dziewczynek spotykają się Ania i Mania – bliźniaczki, które dotąd nie wiedziały o swoim istnieniu. Początkowo nie znoszą się wzajemnie, ale bardzo szybko nawiązuje się między nimi siostrzane uczucie. Postanawiają zrobić wszystko by rodzice znów byli razem. Na początek zamieniają się rolami. Mania jedzie do ojca do Monachium, a Ania do matki. Jest to doskonała okazja do płatania dorosłym psot i figłów ale także radość z obcowania z nie znanymi sobie dotąd rodzicami.

11. ****ŁOPATKOWA Maria

Którędy do ludzi. / Maria Łopatkowa. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1982.

Na podstawie listów młodzieży autorka napisała książkę poruszającą problemy nurtujące młodych ludzi. Do każdego cytowanego fragmentu listu dopasowała opowieść. Tematy przedstawione przez autorkę dotyczą trudnych życiowych spraw takich jak: rozwód rodziców, nieporozumienia między rodzicami a dziećmi, adopcja, przyjaźń. Inne zagadnienia uwzględnione w publikacji to narkomania, kradzieże, niedostosowanie społeczne młodzieży.

12. ***NÖSTLINGER Christine

Nowy mąż dla mamy. / Christine Nostlinger; przekład Izabella Korsak. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1989.

Zabawna i dowcipnie napisana opowieść o kłopotach domowych dziesięcioletniej Susane (w skrócie Su). Rodzice dziewczynki są po rozwodzie. Su wraz z mamą i siostrą wyprowadzają się z domu do babci. Zabawne perypetie są udziałem wszystkich pań od momentu gdy Su postanawia wydać mamę za mąż. Niespodziewanie dochodzi do pojednania kochanej rodzicielskiej pary.

13***O'CONNELL June

Dwie miłości. / June O'Connell; przekład Irena Dawid-Olczyk. – Łódź: „Hamal Books”, 1994.

Kari, po śmierci ukochanego ojca, mieszka wraz z matką w Południowej Louisianie. Przystojny Brandon mieszka wraz z ojcem od dnia rozwodu rodziców. Nie znosi kobiet. Czuje się skrzywdzony przez matkę, która porzuciła jego i ojca dla kariery zawodowej. Młodzi ludzie, nie zwracają na siebie uwagi (choć chodzą do tej samej szkoły) do dnia, gdy ich rodziców zaczyna łączyć uczucie. Z inicjatywy Kari zaczynają się spotykać, aby zaplanować

sposób rozbicia związku swoich rodziców. Tymczasem i między nimi nawiązuje się sympatia.

14.*ONICHIMOWSKA Anna

***Bądź dzielna.* / Anna Onichimowska. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1989.**

Fikcyjny opis sytuacji prezentujący właściwe postawy dziecko – rodzice, w przypadku kiedy rodzice decydują się na rozwód. Bohaterką opowieści jest Ewa. Obserwuje ona zachowanie rozwodzących się rodziców. Dla wszystkich są to trudne chwile. Matka opuszcza dom by związać się z innym mężczyzną. Ewa zostaje wraz z ojcem. Obawia się, że mama opuszcza ją gdyż już jej nie kocha. Zastanawia się czy to nie ona spowodowała odejście matki. Po kilku dniach, w których wszyscy popłakiwali, sytuacja normuje się. Tatuś chodzi do pracy, dziecko do przedszkola. Babcia pomaga synowi i wnuczce w trudnych chwilach przejmując na siebie część codziennych obowiązków. Ojciec nie obwinia i nie krytykuje żony przy dziecku. Mama odwiedza córeczkę. Wyjaśnia dziecku, że chce ułożyć sobie życie wiążąc się z innym mężczyzną. Zapewnia Ewę o swojej do niej miłości.

15.*ORAMUS Wiesława**

***Natalia.* / Wiesława Oramus. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1988.**

Natalia jako dziecko żyła w świecie własnej wyobraźni. Babcia, pełna ciepła, mająca niezwykły dar opowiadania baśni zastępuje dziecku matkę, która po przeżyciach w obozie nie potrafi odnaleźć sensu życia. Rozwiodła się z mężem, zajęła się pracą naukową. Po śmierci babci matka nie potrafi nawiązać kontaktu z własnym dzieckiem. Jej lęki prowadzą do frustracji dziecka. Przeróżające obrazki z dzieciństwa, nieumiejętność przystosowania się do otaczającej rzeczywistości, prowadzą do tego, iż Natalia już jako dorosła kobieta pełna jest lęków i kompleksów. Dopiero miłość małżonka daje jej poczucie bezpieczeństwa. Po latach rodzice Natalii znów chcą być ze sobą.

16*PLATÓWNA Stanisława**

***Telefon zaufania.* / Stanisława Platówna. – Wyd. 3. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1989.**

Doktor Rajewski podczas dyżuru przy telefonie zaufania udziela rutynowych rad zagubionym ludziom. Wśród wielu innych jest zgłoszenie Stefana, który przeżywa załamanie psychiczne spowodowane ostrym wstrząsem. Zostaje brutalnie uświadomiony przez życzliwą sąsiadkę, iż jest dzieckiem przysposobionym. Jego przygody zajmują wiele miejsca na łamach książki. Drugi wątek dotyczy życia doktora Wenera, który jest w ciągłym konflikcie z synem. Leszek nie był mieszany w konflikty małżeńskie swych rodziców.

Toteż przeżył wstrząs, gdy rodzice rozwiedli się. Uciekł z domu. Odnaleziony przez ojca nie chciał powrócić z nim do domu. W trakcie szarpaniny wyskoczył na jezdnię wprost pod nadjeżdżający samochód. Mimo iż spotyka się z ojcem, wciąż obwinia go za swoje kalectwo.

17**QUIN-HARKIN**

***Letnia gorączka.* / Quin-Harkin; tłum. Andrzej Keyha. Katowice: Oficyna Wydaw. „Akapit”, 1993.**

Siedemnastoletnia Laurie Beth Mobley mieszka w małym miasteczku Coyote w stanie Teksas razem z matką i babcią. Matka przywiązana do swego sklepu wolała dopuścić by rozpadło się jej małżeństwo niż opuścić Coyote. Wraz z matką wychowywała swoją córkę, zaszczepiając w niej uraz do wszystkiego co obce jej tradycjom. Wypadek spowodował, iż Laurie poznaje przystojnego chłopaka z Kalifornii. Dylan po rozwodzie rodziców mieszka od czasu do czasu to z nową rodziną matki to znów z rodziną ojca. Większość wolnego czasu spędza podróżując po bezdrożach Ameryki. Spotkanie dwójga młodych wpływa na reinterpretację dotychczasowych wartości wpojonych Laurie przez jej matkę oraz na zmianę jej postawy życiowej.

18**SIESICKA Krystyna**

***Zapałka na zakręcie.* / Krystyna Siesicka. – Warszawa: Wydaw. „Akapit Press”, 1995.**

Ojciec siedemnastoletniej Mady i czternastoletniej Ali od dawna nie utrzymuje kontaktów z rodziną. Dziewczęta wyjeżdżają z matką na wczasy do Osady. Spotykają tych samych młodych ludzi, z którymi od lat spędzają wakacje. Nową, bardzo atrakcyjną osobą jest Marcin. Między nim i Madą nawiązuje się uczucie. Sympatia do dziewczyny sprawia, że Marcin pragnie uporać się z problemami, które dotąd wydawały się zbyt trudne.

19**SNOPKIEWICZ Halina**

***Słoneczniki.* / Halina Snopkiewicz. – Łódź: Wydaw. „Literatura”, 1997.**

Powieść mająca formę pamiętnika. Z dużym wyczuciem autorka kreśli portret psychologiczny głównej bohaterki. Koncentruje się na przeżyciach i problemach związanych z wiekiem dorastania: o miłości, przyjaźni, zabawnych psotach. Między wierszami można uchwycić jakie są realia życia w latach 1948-1951. Piętnastoletnia Lidia Sagowska straciła ojca mając zaledwie pięć lat. Matka ponownie wyszła za mąż, ale związek ten skończył się rozwodem. Dziecko miało dużą, może nawet zbyt dużą, swobodę, błyszczało inteligencją ale i urodą. Matka nie poświęcała dziewczynie zbyt wiele czasu z racji wykonywanego zawodu ale potrafiła wpoić córce te wartości, które uznawała za istotne w odniesieniu do zdolnej, oryginalnej i ładnej nastolatki.

20.*STEEL Danielle

***Nowy tatuś dla Marty.* / Danille Steel; przekł. „Marta”. – Warszawa: Wydaw. „DaCapo”, 1997.**

Pięcioletnia Marta wciąż liczy na to, że rozwiedzeni rodzice znów zamieszkają razem. Tatuś utrzymuje z dzieckiem stały kontakt, Marta wie, że jest przez niego kochana. Zwraca się do taty z każdym problemem. Obecnie jest rozgoryczona z powodu mamy, która zdecydowała się ponownie wyjść za mąż. Rozważa jakie zmiany zajdą w jej życiu. Zaniepokojona prosi ojca o pomoc. Poważna rozmowa z nim sprawia, że Marta inaczej patrzy na problem i zmienia się jej stosunek do przyszłego ojczyma.

21.*SNYDER Zilpha K.**

***Kupidyn bez głowy.* / Zilpha K. Snyder; tłum. Anna Przedpeska-Trzeciakowska. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1977.**

Dwunastoletnia Amanda, córka z pierwszego małżeństwa, nie jest zadowolona z nowego związku małżeńskiego swej matki. Jej ojciec wciąż podważał autorytet matki, kupując aprobatę córki dla swych poczynań, spełniając wszelkie zachcianki dziecka. Dziewczynka ma żal do matki, o to że wolała się związać z mężczyzną obarczonym czwórką dzieci niż pozostać w związku z jej ojcem. Postanawia zemścić się na matce. Jest przy tym niezwykle pomysłowa. Dzięki niewątpliwym zdolnościom aktorskim wykorzystuje przyrodnie rodzeństwo do swego planu.

22.**WARNEŃSKA Monika**

***Dziewczyna z Wyspy Stońca.* / Monika Warneńska. – Lublin: Wydaw. Lubelskie, 1986.**

Małgorzata, studentka drugiego roku historii, córka bibliotekarki, już jako ośmiolatka straciła ukochanego ojca. Wiele lat później przypadek sprawił, iż poznała informację utrzymywaną dotąd w tajemnicy, że jej naturalny ojciec pragnie skontaktować się zarówno z jej matką jak i z nią. Spotyka go przy okazji zjazdu w wiosce harcerskiej, gdzie przebywa także Tereska – jej przyrodnia siostra. Małgorzata ma problemy także z Agnieszką, która pochodzi z rozbitej rodziny i jest sprawczynią wielu kłopotów wychowawczych. Książka jest doskonale osadzona w realiach lat osiemdziesiątych, wzbogacona informacjami na temat archeologii i kultury Inków.

23.*WARNEŃSKA Monika**

***Lilka.* / Monika Warneńska. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1989.**

Dla tytułowej bohaterki romans ojca jest prawdziwym ciosem. Nie chce pogodzić się z faktem, że po śmierci matki ojciec zapragnął na nowo ułożyć sobie życie. Lilka stara się zrobić wszystko by rozdzielić kochającą się parę. Nawet rozmowa z ukochaną babcią nie zmienia jej stosunku do macochy. Nowa pani domu troskliwie zajmuje się czwórką przyspo-

sobionych dzieci. Lecz dopiero tragiczne wydarzenia prowadzą do pojednania.

24.**WARNEŃSKA Monika**

Magdalena. / Monika Warneńska. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1984.

Książka opowiada o przyjaźni Magdaleny i Małgorzaty. Tytułowa bohaterka po śmierci ojca mieszka wraz z matką i rodziną siostry w małym M3. Dom pełen ludzi jest świadkiem wielu nieporozumień i zdrażeń. Brak własnego kąta do nauki i wypoczynku sprawia, że dziewczyna zbyt często bywa poza domem. Małgosia mieszka wraz z ojcem i macochą w dni wolne od nauki, a z matką – w ciągu roku szkolnego. Rodzice zabiegają o względy córki, przekupują drogimi prezentami ale dziewczyna wciąż pamięta ile bólu sprawiały jej ich ciągłe kłótnie.

25.*WIZA Barbara**

Macoszka. / Barbara Wiza. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1995.

Ojciec czwórki niesfornych dzieci, żeni się z kobietą, która ma troje własnych urwisów. Ich codzienne troski, życie pod wspólnym dachem pełne jest trudnych do przewidzenia konfliktów, zaskakujących niespodzianek, zabawnych sytuacji. Mimo uprzedzeń rodzina pokonuje trudności i wszyscy stają się sobie bliscy.

26.**ZIÓŁKOWSKA Maria**

Kocha, lubi, szanuje. / Maria Ziółkowska. – Warszawa: Polski Dom Wydawniczy [ok. 1997].

Nie wszystko układa się po myśli Oleńki, uczennicy pierwszej klasy Liceum Ogólnokształcącego. Młodsza siostra zadaje kłopotliwe pytania a rodzice są skłóceni ze sobą. Mama wciąż obwinia swego męża, że po ukończeniu studiów nie zdobył lepiej płatnej pracy. Ciągłe awantury doprowadzają do rozpadu rodziny. Ojciec wyjeżdża na stypendium za granicę. Matka postanawia związać się z panem Kotowskim – bardziej przedsiębiorczym mężczyzną. Obiecuje sobie, że w nowym związku czeka ją i jej córki lepsza przyszłość. Dziewczynki są zrozpaczone. Rozterki spowodowane sytuacją rodzinną, nieco łagodzi Wiktor, w którym Ola ulokowała swoje pierwsze uczucie.

Książki poruszające inne problemy dzieci

W tej grupie zebrano książki poruszające problem odrzucenia dziecka przez rodziców lub przeświadczenia dziecka, że zostało odrzucone. Poczucie krzywdy płynące z odtrącenia uczuciowego przez osoby im najbliższe jest bardzo trudnym dla dziecka doświadczeniem. Umieszczono także książ-

żki, których problematyka dotyczy dzieci z rozbitych rodzin, pomimo iż bohaterami powieści są głównie dzieci z pełnych lub sierocych domów. W prezentowanych książkach, poruszono takie sprawy jak alkoholizm, narkomania, przestępczość, adopcja, sieroctwo, śmierć w rodzinie, porażki w życiu codziennym, zazdrość, zemsta itd. W wielu ukazano jak młodzi ludzie rozwiązują problemy, czasem przy pomocy dorosłych albo rówieśników. Zgromadzone książki mogą pomóc w zrozumieniu motywów i uczuć towarzyszących omawianym sprawom, pomóc w odzyskaniu wiary w siebie, akceptacji siebie i innych w trudnych sytuacjach życiowych. Niektóre z nich ukazują mechanizmy, które prowadzą do wnikania się w konflikty i sytuacje, z których trudno się później uwolnić. Zamieszczone książki nie wyczerpują całej problematyki. Bardziej chodzi tu o ukazanie możliwości oddziaływania na wyobraźnię czytelnika licząc na to, że lektura pobudzi go do refleksji.

Zob. też: Książki o szczęśliwym dzieciństwie.

27.*BAHDAJ Adam**

***Stawiam na Tolka Banana.* / Adam Bahdaj. – Wyd. 4. – Katowice: Wydaw. „Śląsk”, 1987.**

Szymek, harcerz, który spędza wakacje w mieście wciela się w rolę Tolka Banana – legendy wśród tzw. trudnej młodzieży. W ramach wakacyjnej Akcji Kobra podejmuje zobowiązanie, że pomoże pani kurator „sprowadzić na dobrą drogę” młodych ludzi z Gangu Karioki. Pod pretekstem szukania skarbu, „Tolek” sprawia, że pomagają ludziom potrzebującym pomocy: chorym i w starszym wieku. Poznając problemy innych dzieci zapominają o własnych troskach i trudnym życiu, jakie zawdzięczają swoim bliskim.

28.*BOGLAR Krystyna**

***Brent.* / Krystyna Boglar. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1987.**

Trzynastoletni Paweł Brent, wzorowy uczeń, ukochany jednak, nagle dowiaduje się, że rodzice, którzy wyjechali na wycieczkę do Hiszpanii, postanowili nie wracać do Polski. Chłopiec zostaje jedynie z babcią, która całymi dniami rozpacza, że nie może podolać nowym obowiązkom i kłopotom materialnym. Obwinia zięcia za zaistniałą sytuację. To zbyt wiele jak dla chłopca. Ucieka z domu. Całe dni spędza na lotnisku w oczekiwaniu na powrót rodziców. Nie może uwierzyć, że rodzice nie wrócą. Popada w konflikt z prawem. Gdyby nie pomoc życzliwych ludzi Paweł nie wróciłby do szkoły i do babci.

29.BUYNO-ARCTOWA Maria**

***Słoneczko.* / Maria Buyno-Arctowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1987.**

Jedenastoletnia Marysia zwana ze względu na pracowitość i pogodny charakter Słoneczkiem sprawia, że nawet źli ludzie zmieniają się na lepsze.

Po śmierci rodziców trafia do domu, w którym dzieci nie chcą jej zaakceptować. Czuje się niechciana i odrzucona przez domowników. Wszystko tu jest zaniedbane a dzieci pozostawione samym sobie. Dobroć i szlachetność dziewczynki sprawia, iż dom do którego trafia staje się szczęśliwym rodzinnym miejscem, w którym wszyscy dobrze się czują.

30.*DĘBNICKI Kazimierz, SALBURSKA Krystyna**
Nieprzearty szlak. / Kazimierz Dębnicki, Krystyna Salburska. – [Wyd. 2]. – Katowice: Wydaw. „Śląsk”, 1985.

Cztery opowiadania dotyczące ważnych spraw nie tylko dla harcerzy. Wśród nich „Kwaśna czekolada”. Opowiada o przyjaźni dwóch chłopców, którzy nie mają oparcia w swoich rodzicach. Władek jest z rozbitego domu. Ojciec Franka – nałogowy alkoholik – tyranizuje całą rodziną. Chłopcy kradną produkty żywnościowe w pobliskim SAM-ie. Pewnego dnia Franek uciekając ze skradzioną czekoladą wpada pod tramwaj. Traci obie nogi i... marzenia o karierze sportowca. W sanatorium, gdzie trafia po operacji, harcerze pomagają mu odnaleźć nowe pasje i cel w życiu.

31.*DOMAGALIK Janusz**
Księżniczka i chłopcy. / Janusz Domagalik. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1984.

O nieśmiałości, o problemach w szkole, a także o sympatiach, pierwszej miłości, problemach domowych, przyjaźni, odruchach serca i porażkach w życiu codziennym. Przede wszystkim jednak o tym, że najbezpieczniejszym miejscem jest dom i kochająca rodzina. Wyraźnie nakreślone sylwetki bohaterów. Ostro zarysowany problem. Brak morału, brak odpowiedzi na trudne pytania, na które czytelnik sam musi sobie odpowiedzieć.

32.**HARDCASTLE Michael**
Mamo wróć. / Michael Hardcastle; przekł. Magdalena Olecka. – Toruń: C & T, 1996.
Zob. poz. 6.

33.JAWORCZAKOWA Mira**
Oto jest Kasia. / Mira Jaworczakowa – Warszawa: Wydaw. „Nasza Księgarnia”, 1995.

Kasia jest uczennicą pierwszej klasy. Jest ukochaną córeczką swoich rodziców i ulubioną wnuczką dla dziadków, ma również troskliwego starszego brata. Dopóki nie przyszła na świat siostrzyczka Kasi, dziewczynka była grzeczna, dobrze się uczyła. Przyjście na świat Agnieszki spowodowało, iż Kasia poczuła się zagrożona i wręcz odrzucona przez zajętych maleństwem dorosłych. Dziecko aby wymusić zainteresowanie swoją osobą staje się krnąbrne, niegrzeczne opuszcza się w nauce. Rodzice pragną łagodnie pouczyć dziewczynkę, okazać jej swoją miłość. Jednak nie mogą już poświęcać jej całej uwagi. Konfliktowe sytuacje zda-

rzają się we wszystkich rodzinach, ale miłość rodziców i rodzeństwa zawsze sprawi, że wszystko wraca do normy. Szczęśliwy dom zawsze daje poczucie bezpieczeństwa.

34.**ŁOPATKOWA Maria**

Którędy do ludzi. / Maria Łopatkowa. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1982.

Zob. poz. 10.

35.**MACHNACKI Mirosław**

Jeszcze jest noc. / Mirosław Machnacki. – Warszawa: Wydaw. „Interpress”, 1992.

Książka jest z gatunku literatury faktu, została napisana na podstawie własnych doświadczeń autora, który jest byłym wychowankiem domu dziecka. Z treści dowiadujemy się o losach dzieci wychowywanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. W domach dziecka w zasadzie nie ma pełnych sierot. Trafiają tu dzieci z zaniedbanych społecznie domów. Głównie z pijackich rodzin, często rozbitych. Niektórym rodzicom odebrano prawa rodzicielskie. O tym jak dzieci radzą sobie ze zgorzami z przeszłości, tęsknotą za rodzicami, poczuciem winy a także odrzucenia przez rodzinę dowiaduje się czytelnik z treści książki. Dom Dziecka nie zawsze jest dla dzieci oazą spokoju. Brutalni wychowawcy, głód, koszarowa dyscyplina to wszystko prowadzi do wypaczonego spojrzenia na świat zarówno dorosłych jak i dzieci. Niektórzy z wychowanków stykają się z pełnymi rodzinami. Dążą do odnalezienia miłości i odzyskania poczucia bezpieczeństwa. Inni trafiają na drogę przestępstwa.

36.**MINKOWSKI Aleksander**

Szaleństwo Majki Skowron. / Aleksander Minkowski. – [Wyd. 3]. – Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1977.

Nawet w kochającej się rodzinie, przychodzą trudne chwile. Zbuntowana piętnastolatka (tytułowa bohaterka) chce widzieć w swym ojcu „rycerza bez skazy”. Gdy okazuje się, że świat dorosłych jest bardziej skomplikowany, Lidia (Majka) pragnie go poprawić poprzez ucieczkę z domu. Kontakt z „Arielem” pozwala na spojrzenie z dystansem na poczynania ojca a także na powrót do domu. Hubert (Ariel) też przeżywa rozterki. Po śmierci matki wiele lat mieszkał sam z ojcem. Trudno mu obecnie zaakceptować fakt, iż ojciec pragnie na nowo ułożyć sobie życie. Uczucie, którym Ariel obdarza Majkę pozwala mu inaczej ocenić sytuację w jakiej znaleźli się z ojcem.

37.*NOWACKA Ewa**

Spotkanie nie wiadomo z kim i inne opowiadania. / Ewa Nowacka. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1987.

Trzynaćście opowiadań o życiu dziewcząt i chłopców, o szkole i o rodzinie, o przyjaźni i pierwszej miłości, a także o kłopotach związanych z dojazdami do szkół i pracami w wiejskim gospodarstwie.

38.*PLATÓWNA Stanisława**

Telefon zaufania. / Stanisława Platówna. – Wyd. 3. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1989.

Zob. poz. 16.

39.*SNYDER Zilpha K.**

Kupidyn bez głowy. / Zilpha K. Snyder; tłum. Anna Przedpeńska-Trzeciakowska. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1977.

Zob. poz. 21.

40.*WARNEŃSKA Monika**

Lilka. / Monika Warneńska. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1989.

Zob. poz. 23.

41.**WARNEŃSKA Monika**

Magdalena. / Monika Warneńska. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydaw., 1984.

Zob. poz. 24.

42.**ZELWAN Zygmunt**

Dom sierot. / Zygmunt Zelwan. – Warszawa: „Czytelnik”, 1982.

Bohaterami książki są zarówno dorośli jak i wychowankowie Domu Sierot. Dzieci są przedwcześnie dojrzałe, naznaczone piętnem niedawno minionej wojny. W życie codzienne wplatają się wspomnienia o bliskich, o przeżyciach z okresu wojny i marzenia o pełnej rodzinie. Niektórym dzieciom udaje się znaleźć zastępcze rodziny, pozostałe dorastają wraz z innymi wychowankami Domu Dziecka.

**Książki, które wyposażają w umiejętność cieszenia się życiem
(pełnią funkcję kompensacyjną)**

Zamieszczone w tym zestawieniu książki mają na celu oderwać dziecko od nurtujących je problemów, przenieść w krainę fantazji, w świat, w którym wszystko dobrze się kończy. Nie zamieszczono tu baśni, ponieważ te są na ogół znane dzieciom.

43.BUYNO-ARCTOWA Maria**

Słoneczko. / Maria Buyno-Arctowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1987.

Zob. poz. 29.

44.*DAHL Roald**

Matylda. / Roald Dahl; przekł. Mariusz Arno Jaworowski. – Warszawa: Wydaw. „Parma”, 1996.

Matylda jest niezwykłym dzieckiem okropnych rodziców. Jest bardzo samodzielna. Rodzice nie dostrzegają, że dziecko jest genialne. Nie zwracają uwagi na poczynania córki. Bez przerwy ją krytykują. Gdy stają się wobec niej brutalni, dziewczynka zaczyna stosować wobec nich swoje kary. Nawet brat nie jest dla dziewczynki oparciem. Dopiero kontakt z biblioteką i książkami daje dziecku poczucie szczęścia i siły. Bohaterka spotyka ukochaną nauczycielkę – panią Miodek, z którą zamieszkuje po wyprowadzeniu się od rodziców.

45.GROŃSKI Ryszard Marek**

Kim są dorośli. / Ryszard Marek Groński. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1983.

Dorośli w oczach dziecka. Wiersze dla dzieci opowiadające w zabawny sposób o spojrzeniu dzieci na sprawy dorosłych ludzi: o pieniądzach, złości, rozmowach telefonicznych prowadzonych przez dorosłych, o ich podróżach, rozrywkach, zainteresowaniach, lękach, kłopotach, rozpaczach i o bardzo trudnych sprawach. Autor nieco prześmiewczo stara się wyjaśnić dzieciom, że dorośli nieco inaczej niż dzieci rozumieją świat i trochę inaczej się zachowują.

46.KRÜGER Maria**

Karolcia. / Maria Krüger. – [Wyd. 13]. Wrocław: Wydaw. „Siedmioróg”, 1996.

Opowiadanie o przygodach dziewczynki, która znalazła zaczarowany błękitny koralik i o przygodach Piotra – jej przyjaciela. Ośmioletnia Karolcia jest zwykłą dziewczynką z kochającego się domu, która dzięki czarodziejskiej mocy koralika ma możliwość wprowadzenia w życie nawet najbardziej nieprawdopodobnych pomysłów. Nawet jeśli (nie do końca przemyślane) życzenia stawiają ją w kłopotliwych sytuacjach to wszystko o właściwej porze wraca do normy.

Zob. też: Książki o szczęśliwym dzieciństwie.

47.*NESBIT Edith**

Poszukiwacze skarbu. / Edith Nesbit; przekł. Halina Jel. – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Rytm”; Wydaw. „Waza”, 1995.

Dwie siostry i czterech bracia w wieku od kilku do kilkunastu lat, osieroceni

przez matkę, zubożali wskutek niekorzystnego obrotu interesów ojca nie ustają w poszukiwaniu skarbu, który mógłby poprawić byt rodziny. Sześcioro sympatycznych psotników, oddanych sobie na śmierć i życie, skłonnych do niedorzecznych pomysłów i działań ale zawsze uczciwych, szlachetnych i wrażliwych na ludzkie niedole, znajduje na koniec skarb... nieoczekiwany.

48. ***PORTER Eleanor H.

Pollyanna. / Eleanor H. Porter; tłum. Halina i Tadeusz Evertowie. – [Wyd. 3 popr.]. Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1988.

Do domu ciotki Polly sprowadza się, po śmierci rodziców, jej siostrzenica. Pollyanna dzięki pogodnemu usposobieniu i zaraźliwej wręcz energii oraz umiejętności dostrzegania w przykrościach czegoś pozytywnego (gra w zadowolenie), zmienia ponurych mieszkańców miasteczka w życzliwych ludzi a oschłą ciotkę w kochającą i troskliwą opiekunkę.

49. ***TRAVERS P. L.

Mary Poppins. / P. L. Travers; przekł. Irena Tuwim. – Warszawa: „Świat Książki”, 1995.

Do domu przy ulicy Czereśniowej, w którym zamieszkuje pan Banks z żoną i czwórką dzieci przybywa wróżka – Mary Poppins. Dzięki niej dzieci poznają świat, który pragnie odwiedzić każde dziecko. Rodzice nie orientują się jakie przygody przeżywają ich dzieci ponieważ nie wierzą w świat czarów, a zwierzenia swych pociech kładą na karb dziecięcej wyobraźni i traktują z przymrużeniem oka.

Książki o szczęśliwym dzieciństwie

Zamieszczone w tym zestawieniu książki mają na celu wyrównanie poczucia niższej wartości, umożliwiają kompensację takich braków emocjonalnych jak brak miłości macierzyńskiej czy ojcowskiej. Ukazują ciepło domu rodzinnego, szlachetność rodziców, wzorową atmosferę domową. Ich celem jest także poprawa samopoczucia dziecka. Umożliwiają odzwyczajanie się od stanów depresyjnych w chwili zwątpienia czy załamania psychicznego. Obok wartości kompensacyjnych i poznawczych książki pełnią tu także funkcję wychowawczą. Zmuszają czytelnika do kontroli swego postępowania, dają wzory do naśladowania.

Zob. też. Książki, które wyposażają w umiejętność cieszenia się życiem.

50. ***BOGLAR Krystyna

Nie głaskać kota pod włos. / Krystyna Boglar. – Łódź: Krajowa Agencja Wydaw., 1978.

W rodzinie Leśniewskich królują dzieci. Jest ich czworo, w tym bliźnięta.

Rodzice starają się zrobić wszystko by dzieci były szczęśliwe. Zwłaszcza mama, która podjęła naukę na studiach zaocznych i czuje wyrzuty sumienia, że większość obowiązków musi przejąć mąż i starsze dzieci. Rodzeństwo stara się, mimo kłótni i psot, pomóc mamie i tatusiowi w domowych pracach. Przy tym jest wiele zabawnych sytuacji i powodów do radości. Na kanwie przygód bohaterów powieści powstał serial telewizyjny dla dzieci.

51.**BREINHOLST Willy

***Kocham mamę, tatę i ... spaghetti.* / Willy Breinholst; Przeł. Ryszard Turczyn. – Warszawa: Wydaw. J & BF, 1996.**

Szczęśliwe jest dzieciństwo, gdy rodzice i dziadkowie pomagają dziewięcioletniej dziewczynce poznać i zrozumieć świat. Zwłaszcza gdy dziecko ma niepohamowany apetyt na wiedzę o otaczającym świecie. Natalia wraz z bratem opiekują się psem, kotem, żółwiem i papugą. Płatają niewinne figle. Popołniają gafy wynikające z braku doświadczenia a nie ze złej woli. Dorosli natomiast starają się być pomocni w zrozumieniu otaczającego świata. Książka napisana z humorem, z punktu widzenia dziewięcioletki.

52.**CHODOROWSKA Anna

***Ania.* / Anna Chodorowska. – Warszawa: Krajowa Agencja Wydaw., 1978.**

Wszelkie problemy sześciolatniej Ani są bardzo ważne dla jej rodziców. Wspierana ich miłością i taktownymi radami lżej znosi przeprowadzkę do nowego domu i problemy z nawiązaniem nowych przyjaźni. Dzięki tatusiowi nawet podwórkowe urwisy: Marek i Jurek stają się grzeczniejsi. Ufna w stosunku do dorosłych zdobywa sympatię ponurego, znerwicowanego starżego pana. Staje się on dla Ani przybrany dziadkiem.

53.*CHOTOMSKA Wanda

***Dzień dobry córeczko i inne opowiadania.* / Wanda Chotomska. – Warszawa: Polska Oficyna Wydaw. „BGW”, 1995.**

W treść, na poły baśniowych, przygód Ani wplecione są wyrazy dźwiękonaśladowcze, co sprawia, że lektura będzie dobrze odbierana przez najmłodsze dzieci. Kiedy rodzice są zbyt zajęci by bawić się z córką, dziewczynka przenosi się w świat fantazji. Przeżywa niezwykle przygody. W wieku przedszkolnym świat dorosłych jest trudny do zrozumienia dla sześciolatniego malucha. Rodzice i dziadkowie starają się przybliżyć go dziecku a dziewczynka wzbogaca go o własne o nim wyobrażenia. Najważniejsze by dziecko nauczyło się radzić sobie z pierwszymi obowiązkami, gdy jest w przedszkolu i w domu. Nade wszystko jednak musi odczuwać miłość i akceptację najbliższych.

54*DUVAL Marie

***Rodzina Niedźwiadków.* / Marie Duval; przekł. Lucjan Iżakiewicz. – Bielsko-Biała: Wydaw. „Debit”, [1996].**

Bogato ilustrowana książka mająca na celu nauczenie dziecka spostrzegawczości oraz umiejętności opowiadania historii, przeczytanych przez dorosłego lektora. Może również pełnić funkcję kompensacyjną dla dzieci wychowywanych w niepełnych, albo w zaniedbanych rodzinach. W rodzinie Niedźwiadków małe misie mają oparcie w kochających dorosłych. Babcia i dziadek zawsze służą dobrą radą. Tatusz potrafi wszystko naprawić, a kochająca mama dba o cały dom. Tom i Zuzia są dobrymi małymi niedźwiadkami. Wszyscy wspólnie pracują, bawią się, troszczą o siebie i dbają o swoje otoczenie. W każdej sytuacji zdarzają się zabawne historie, które tyleż bawią co uczą.

55.*FOX Marta**

***Batoniki Always miękkie jak deszczówka.* / Marta Fox. – Wyd. 2. – Wrocław: Wydaw. „Siedmioróg”, 1997.**

Agata ma rodziców, o których może marzyć każda nastolatka oraz starszą siostrę i babcię. Mama jest bardzo ocytana. Jej zaletą jest także to, że uwielbia gotować. Toteż dom zawsze pachnie jej wypiekami. Ma miękkie serce dla ludzi i dla zwierząt. Daje się wciągać w ich zabawy, przeżywa z nimi ich problemy. Tatusz zakochany w swoich córkach i żonie stara się spełnić wszelkie życzenia. Wszyscy są sobie bardzo oddani i kochają się takimi jakimi są ze wszystkimi zaletami i wadami.

56.JAWORCZAKOWA Mira**

***Oto jest Kasia.* / Mira Jaworczakowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1995.**

Zob. poz. 33.

57.*FIWEK Wojciech, FREJDLICH Konrad**

***Siedem stron naszego świata.* / Wojciech Fiwek, Konrad Frejdllich. – Łódź: Wydaw. Łódzkie, 1983.**

Do nowo wybudowanego bloku mieszkalnego, sprowadzają się lokatorzy. Są to pełne rodziny wraz z dziećmi. Nastolatki natychmiast zawierają nowe znajomości i przyjaźnie. Pomagają sobie wzajemnie. Chłopcy są uprzejmi wobec dziewcząt. Czują się w obowiązku bronić je i małe dzieci przed dwoma chuliganami, którzy, jak się okazuje, są dziećmi z zaniedbanych domów. Na podstawie powieści powstał film emitowany w TV pod tym samym tytułem.

58.*GRABOWSKI Stanisław

***Mama, tata, brat i ja.* / Stanisław Grabowski. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1990.**

Wierszyki sformułowane jako odpowiedzi rodziców na pytania ich dzieci. Rodzice są zainteresowani światem swych maluchów. Wraz z nimi odkrywają radość ze wspólnych zabaw i z nabytych przez pociechę nowych

umiejętności. Rodzice prowadzą z dziećmi rozmowy dotyczące ich zainteresowań.

59.HACKER George**

Dziennik psotnego chłopca. / George Hacker; przekł. nieznanym. – Warszawa: Wydaw. „Tenten”, 1991.

Ośmioletni Jurek ma zamożnych rodziców i trzy dorosłe siostry. Mieszka w dużym domu z ogrodem. Rodzice robią co w ich mocy, aby żywiołowego syna trzymać pod kontrolą, ale dzieciak ma swoje sposoby na wyprowadzenie w pole dorosłych. Posiada umiejętność zrealizowania nawet najbardziej nieprawdopodobnych pomysłów. Wszyscy mają dość niezliczonych żartów, które płała wszystkim znajomym. Wiele dowcipów kończy się śmiechem, ale niektóre mają smutny epilog. Jurek opisuje je w prowadzonym przez siebie dzienniku.

60.*INKIOW Demiter

Ja i moja siostra Klara. / Demiter Inkiow; przekł. Elżbieta Grzybowska. – Warszawa: Wydaw. „Polonia”, 1994.

Przywilejem dzieci jest poznawanie świata bez względu na to, czy rodzice akceptują metody poznawcze swych pociech. Niemal każda córeczka bawi się we fryzjerkę i obcina lalkom fryzury. Klara także uwielbia tę zabawę. Z dużym zacięciem modeluje fryzurę brata. Rodzice zniosą i to, że ich syn traci połowę owłosienia i przez pewien czas na spacer może wychodzić wyłącznie w czapce. Gorzej znosi zamach na swą sierść piesek Wąchacz. Kiedy spostrzegł w lustrze swe odbicie w połowie ufarbowane na blond sam na siebie szczekał.

61.JAWORCZAKOWA Mira**

Coś ci powiem Stokrotko... / Mira Jaworczakowa. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1996.

Stokrotka jest zupełnie inna niż starsza o dwa lata Kasia. Siostra jest śmiała, dobrze się uczy, ładnie rysuje. Stokrotka jest nieśmiała i troszkę niezdarna. Mamusia i tatuś to rozumieją i starają się dodać dziecku wiary w siebie. Ale Kasia śmieje się z młodszej siostry. Ostrzega, że w szkole dzieci będą ją przezywać: gapa! To przeraża Kasię, która właśnie rozpoczyna naukę w Szkole Podstawowej. Troszkę odwagi dodaje jej mały pluszowy miś i rodzice, którzy razem z córeczką przeżywają jej kłopoty. Radzą jak zjednać sobie sympatię koleżanek i utrzymać nowo nawiązaną przyjaźń. Dzięki nim Stokrotka już po paru dniach poczuła się rażniej.

62.KRÜGER Maria**

Karolcia. / Maria Krüger. – [Wyd. 13]. Wrocław: Wydaw. „Siedmioróg”, 1996.

Zob. poz. 46.

63.*LETKI Maria Ewa**

Dama Kier. / Maria Ewa Letki. Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1988. Powieść obyczajowa, adresowana do czytelników trzynasto-, czternastoletnich. Ciepło i z humorem opowiada o wielopokoleniowej i wielodzietnej szczęśliwej rodzinie z niewielkiego miasteczka. Królują w niej kobiety, a głową domu jest babcia, osoba władcza i stanowcza, która niezachwianie wierzy w to, co mówią karty i sny. Wszystkie te sprawy autorka książki traktuje z dystansem, trochę kpiąco, trochę ironicznie.

64.LINDGREN Astrid**

Dzieci z Bullerbyn. / Astrid Lindgren; przekł. Irena Wyszomirska. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1994.

W Bullerbyn mieszkają, w bliskim sąsiedztwie, trzy rodziny. Dzieci spędzają ze sobą wolny czas na zabawach i figlach. Są niezwykle kreatywne. Rodzice nie ograniczają ich swobody o ile wypełniają swoje obowiązki. Pozwalają na rozwijanie zainteresowań i realizację pomysłów. Z dużą wyrozumiałością podchodzą do dziecięcych psot. Toteż dzieci są radosne i tryskające energią. Zabawne sytuacje, dużo zdrowego humoru, prawidłowe relacje między rodzicami a dziećmi sprawiają, że jest to wzorcowa lektura dla dzieci. Potwierdza tę tezę powstanie Klubu Przyjaciół Dzieci z Bullerbyn publikującego serię książek, które są chętnie czytane przez dzieci.

65.LINDGREN Astrid**

Dzieci z Ulicy Awanturników. / Astrid Lindgren; przekł. Anna Węgleńska. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, [b. r.].

Trójka rozbrykanego rodzeństwa dostarcza swym rodzicom tyleż problemów co radości. Niepohamowany temperament kochających się dzieci jest prawie niemożliwy do ujarznienia. Jedyne babcia i dziadek mają swoje sposoby aby tak zająć dzieci by nie miały czasu na psoty. Jak we wszystkich książkach tej autorki dzieci są niezwykle kreatywne i konsekwentne we wcielaniu w życie swych pomysłów. Ale są to dobre, szlachetne dzieci. Mają też wpojone poczucie obowiązku, chętnie pomagają rodzicom w obowiązkach domowych. Tym bardziej, że rodzice doceniają ich wysiłki i nie krytykują drobnych potknięć.

66.LINDGREN Astrid**

Emil ze Smalandii. / Astrid Lindgren ; przekł. Irena Szuch-Wyszomirska. – [Wyd. 2] . – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1990.

Pięcioletni Emil ma wygląd grzecznego dziecka. Pewnie chciałby nim być ale z powodu niespożytej energii, wrodzonej ciekawości i inteligencji sprawia swym rodzicom wiele problemów wychowawczych. Jest niezwykle absorbujący w przeciwieństwie do młodszej siostrzyczki. Nawet kochająca matka, niezwykle wyrozumiała dla psot syna czuje się bezradna wobec wyburków żywotnego dziecka. Ojciec, który jest zwolennikiem dyscypliny, także jest bezradny wobec pomysłowości Emila.

67.LINDGREN Astrid**

Madika i berbec z Czerwcowego Wzgórza. / Astrid Lindgren; przekł. Anna Węgleńska. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1994.

Podobnie jak w innych książkach tej autorki dzieci są niezwykle pomysłowe. Ta historia opowiada o rodzinie Madiki, w której pozostawia się dzieciom dużo swobody. Toteż często realizują one swoje pomysły i bawią się z żywiołowym zapalem. Rodzice czuwają żeby zabawy dzieci nie były dla nich niebezpieczne, a w razie potrzeby są zawsze blisko.

68.*MONTGOMERY Lucy Maud**

Dolina Tęczy. / Lucy Maud Montgomery; przekł. Janina Zawisza-Krasucka. – [Wyd. 6]. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1989.

Rodzina Ani Blythe jest pełna ciepła. Rodzice troszczą się o dzieci obdarzając je miłością i zainteresowaniem dla ich dziecięcych problemów, marzeń, radości. Ania, która sama posiada dar wyobraźni, ze zrozumieniem traktuje fantazjowanie swoich dzieci, pozostawia im swobodę i pozwala na własną interpretację rzeczywistości. Ojciec, który okazuje swą miłość zarówno matce jak dzieciom, dba o to by rodzinie zapewnić dobre warunki materialne. A niania i mama dbają o dzieci, dom i stwarzają miłą atmosferą.

69.*MUSIEROWICZ Małgorzata**

Kwiat Kalafiora. / Małgorzata Musierowicz. – [Wyd. 3]. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1988.

Powieść o pełnej ciepła rodzinie Borejków, w której dominują kobiety. Ojciec bardzo je wszystkie kocha, ale jak każdy naukowiec jest nieobecny duchem. Cała rodzina jest bardzo odcytana. Na wiele rzeczy brakuje pieniędzy ale nie na książki. Mama jest bardzo oddana swoim córkom i otwarta na ich problemy. Dom zawsze pachnie domowym jedzeniem i każdy kto odwiedza Borejków jest tu dokarmiany. Dziewczynki wraz z przyjaciółmi zakładają Grupę Dyskusyjną, której celem jest wysyłanie do ludzi ETS czyli Elementarnego Sygnału Dobra. Powieść jest jedną z cyklu zwanego „Jeżycjadą”. Nakreślone są tu zdecydowane charaktery, zwłaszcza kobiece. W książkach Małgorzaty Musierowicz rozwody pojawiają tylko jako wyjątki potwierdzające regułę. W zagęszczonym mieszkanku jest (poza pieniędzmi) wszystko, czego potrzebuje nastolatek: miłość, serdeczność i poczucie bezpieczeństwa.

70.*OŻOGOWSKA Hanna**

Za minutę pierwsza miłość. / Hanna Ożogowska. - [Wyd. 5]. - Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1989.

Marcin, Kostek, Irka i Ewa to nastolatki ze zwykłych, kochających się rodzin. Młodzi ludzie zaczynają zwracać na siebie uwagę. Dotąd nie dostrzegali się wzajemnie choć chodzą do tej samej klasy. Rodzą się pierwsze uczucia i fascynacja płcią odmienną. Przeżywają pierwsze spojrzenia, spotkania...

Ale pakują się w kłopoty domowe, takie jakie ma się tylko w wieku dorastania. Pełna ciepła powieść napisana dowcipnie, z dużym poczuciem humoru i wyzuciem problemów dorastającej młodzieży.

71.*SUNDVALL Viveca

***Dziennik pierwszoklasistki.* / Viveca Sundvall; przekł. Małgorzata Szulczyńska. – Poznań: – Wydaw. Poznańskie, 1990.**

Kiedy sześciolatnia Mimmi dostała maszynę do pisania, rozpoczęła spisywanie swych szkolnych i domowych przygód. W żółtym dzienniku pisze o swej przyjaźni z Piotrem, o mamie, tatusiu, kolegach, koleżankach z klasy a także o wszystkim co jest ważne dla uczennicy pierwszej klasy Szkoły Podstawowej. Dowiadujemy się z niego na co stać wesołych pierwszaków mających nieco szalone pomysły.

72.***TURNER Ethel

***Siedmioro Australijczyków.* / Ethel Turner; przekł. Anna Wiśniewska-Walczuk. – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Rytm”, 1995.**

Pełna humoru powieść o przygodach siedmiorga rodzeństwa z nietypowej rodziny. Mieszkają wraz z ojcem i młodziutką macochą w dużym domu otoczonym wspaniałym, dzikim ogrodem nieopodal rzeki. Nie są szczególnie grzeczni, uwielbiają płać figle i ich życie byłoby pasmem radości i zabawy gdyby nie nadszedł także czas łez i rozpacz. Kiedy umiera małeńka Judy rodzina dodaje sobie wzajemnie otuchy i siły na przewyciężenie bólu.

73.***UNNERSTAD Edith

***Szalone wakacje: czyli podróż z rondlem.* / Edith Unnerstad; przekł. Anna Gondek. – [Wyd. 2] . – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1993.**

W rodzinie wielodzietnej nie ma miejsca na nudę. Tatuś – zręczny wynalazca, mama – była aktorka, zakochana w dziełach Szekspira, i siedmioro rodzeństwa, z których każde jest niezwykle. Wszyscy bardzo się kochają i potrafią sobie radzić z większością napotkanych trudności. Kiedy na świat przyszło ostatnie z dzieci nagle okazało się, że nie sposób pomieścić w małym mieszkaniu tylu lokatorów. Rodzina postanawia wyruszyć w podróż. Dwa wozy ciągnięte przez dwa konie stają się dla nich domem. W opowieści bardzo ważną rolę pełni wynalazek ojca – Pip – rondel nad rondlami. A także ciocia Bella, handlarz starzyzną i pewna staruszka, która kolekcjonowała rondle.

74.*UŚMIECHNIĘTE

***Uśmiechnięte słowa: opowiadania dla dzieci.* / wybór tekstów Joanna Papuzińska, Urszula Przybyszewska . – Warszawa: Krajowa Agencja Wydaw., 1982**

Opowieści o dzieciach, które dzięki swej kreatywności, bogatej wyobraźni i zdol-

nościach manualnych przeżywają niezwykle przygody w świecie na polu rzeczywistym, trochę baśniowym... Pełne ciepła opowieści, których akcja rozgrywa się w zwykłych domach, pod okiem kochających rodziców.

75.*WILDER Laura Ingalls**

***Domek na prerii.* / Laura Ingalls Wilder; przekł. z ang. Anna Duszyńska. – Warszawa: „Kris”, [b. r.].**

Po bezdrożach dziewiętnastowiecznej Ameryki, w poszukiwaniu nowego domu, podróżowała kochająca się rodzina. Trzy siostry przeżywają wiele przygód, a rodzice zawsze są we właściwym momencie aby służyć radą i pomocą w razie potrzeby. Wzruszająca powieść dla nastolatków o partnerstwie w rodzinie, odpowiedzialności znana także z serialu emitowanego w TV pod tym samym tytułem.

LITERATURA POPULARNONAUKOWA DLA MŁODZIEŻY I DLA DOROSŁYCH

W poniższym zestawieniu bibliograficznym zaprezentowano literaturę naukową i popularnonaukową skierowaną do dorosłego czytelnika oraz do nastolatków. Adresatem są osoby uwikłane w konflikty spowodowane dysfunkcją rodziny, związaną z procesem rozwodowym. Czytelnicy odnajdą tu propozycje lektur, które pomogą w zrozumieniu problemów własnych i swych dzieci. Dowiedzą się, na co zwrócić uwagę przy zwalczaniu stresu u siebie i swego dziecka. Jak zachować się w trudnych sytuacjach związanych z kryzysem w rodzinie, jak nie dać się upokorzyć, odzyskać utraconą harmonię, pozbyć się sytuacji upokorzenia, odzyskać szacunek dla siebie. W wielu lekturach opisane są przyczyny i skutki rozpadu rodziny oraz wpływ rozvodu na dalsze losy dziecka. Zamieszczono także literaturę omawiającą problemy rodzin prawidłowo funkcjonujących. Mają one przybliżyć dorosłym dziecięcy świat przeżyć i wrażeń, ukazać głębsze warstwy psychiki dziecka, a także zwrócić uwagę na dziecko nie tylko pod kątem powinności rodzicielskich. Wiele książek jest przeznaczonych dla osób zawodowo zajmujących się poradnictwem rodzinnym lub stykających się z osobami uwikłanymi w konflikty rodzinne między innymi do nauczycieli, pedagogów oraz bibliotekarzy. Poradnik jest jedynie wyborem określonych pozycji literatury naukowej i popularnonaukowej. Nie dąży do całościowego zaprezentowania książek związanych z problematyką rozwodów. Ma pomóc w doborze określonych treści tym, którzy będą poszukiwać pomocy w książkach zgromadzonych w zbiorach bibliotek publicznych.

Gwiazdka (*) poprzedzająca numer pozycji książkowej oznacza, iż książkę można polecić nastoletniemu czytelnikowi.

76. BEER Ulrich

***A jednak miłość: odkrycie wierności i czułości.* / Ulrich Beer; przeł. Barbara Kocowska Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1991.**

Książka problemowa skierowana do dorosłych. W tekście poruszone są sprawy dotyczące życia w rodzinie. Omówiono je rzetelnie z naukowego punktu widzenia. Czytelnik znajdzie tu rozważania dotyczące małżeństwa. Książka dotyka spraw ważnych dla dorosłego czytelnika. Omawia rozwody i ich skutki, zastanawia się nad istotą samotności. Autor pisze też o AIDS, aborcji i o miłości. Zgodnie z intencją autora, książka ma uzmysłowić czytelnikowi jak ważna jest zmiana systemu myślenia w sposobie planowania rodziny. Chce podkreślić jak istotną rolę może pełnić wychowanie seksualne o ile nie jest ono pruderyjne lub realizowane w sposób niewłaściwy.

77. BLY Robert

***Żelazny Jan: rzecz o mężczyznach.* / Robert Bly; tłum. Jacek Tittenbrun. – Poznań: Dom Wydaw. „Rebis”, 1993.**

Książka adresowana do dorosłych mężczyzn. Porusza także problemy kobiece. Omawia role jakie odgrywają w rodzinie mężczyźni: role męża, ojca, syna. Przybliża także role pełnione przez kobiety: role żon, matek, córek. Wyjaśniono także jaki wpływ na podświadomość dziecka i mężczyzny mają baśnie.

78. BOCHWIC Teresa

***Sama z dziećmi: poradnik życiowy dla samotnych matek.* – Warszawa: Wydaw. „AND sp. z o. o.”, 1994.**

Pozycja przeznaczona przede wszystkim dla rozwiedzionych kobiet samotnie wychowujących dzieci. Autorka dzieli się własnymi doświadczeniami, obserwacjami, a także wiedzą uzyskaną od czytelników pism kobiecych i społecznych oraz od respondentów ankiet uczestniczących w badaniach prowadzonych przez różne instytucje. Poradnik jest napisany prostym językiem, z niewątpliwą znajomością psychiki kobiety. Zauważa się, że autorka ma duże wyczucie i umiejętność oceny trudnych sytuacji. Pomaga kobietom spojrzeć w inny sposób na byłego małżonka i ojca swych dzieci. Pomaga także w zrobieniu bilansu strat i zysków po rozstaniu z partnerem. Na zakończenie zamieszcza, dla osób pragnących unieważnić małżeństwo kościelne, wykaz sytuacji (wraz z objaśnieniami), jakie kościół uznaje za powód do unieważnienia małżeństwa.

79. BORECKA Irena, IPPOLDT Lidia

***Co czytać: aby łatwiej radzić sobie w życiu czyli wprowadzenie do biblioterapii.* / Irena Borecka, Lidia Ippoldt. – Wrocław: Państw. Pomatur. Studium Kształcenia Animatorów Kultury i Bibliotekarzy, 1998.**

Praktyczny poradnik dla osób zajmujących się zawodowo poradnictwem

rodzinnym oraz stykających się z osobami uwikłanymi w różnego rodzaju problemy życiowe. Ukazano cele i zadania biblioterapii a także jak powinien wyglądać warsztat biblioterapeutyczny. Poradnik jest przeznaczony głównie dla nauczycieli, pedagogów i bibliotekarzy. W książce poruszono między innymi takie tematy jak: terapeutyczna funkcja baśni; przeciwdziałanie samotności; książka pomaga przy rozstaniach; starość; śmierć.

80. BRETT Doris

Opowiadania dla Twojego dziecka (cz.1); Opowiadania dla (nieco starszego) dziecka (cz.2). / Doris Brett, tłum. Małgorzata Majchrzak. – Gdańsk: Wydawnictwo Psychologiczne, 1998.

Doskonała recepta na wiele dziecięcych problemów. Autorka zachęca do próby przeniknięcia do dziecięcego świata i pomocy w przezwyciężaniu trudności i lęków. Rodzic i wychowawca znajdzie w *Opowiadaniach* zbiór scenariuszy, które można dowolnie modyfikować dostosowując do potrzeb dziecka i zaistniałej sytuacji. Scenariusze zamieszczone w książce dotyczą 9 możliwych wydarzeń, z którymi związany jest silny stres, a które mogą przydarzyć się dziecku. Jedna z uwzględnionych sytuacji dotyczy rozvodu rodziców.

81. BROWN Dawid

Najlepsze lata masz jeszcze przed sobą: czyli poradnik o tym jak wesoło (i zupełnie bez godności) zestarzeć się. / David Brown, tłum. Witold Nowakowski. – Warszawa: Warszawski Dom Wydaw., 1992.

Poradnik, którego odbiorcą ma być dojrzały czytelnik, porusza problemy związane zarówno ze zmianami w funkcjonowaniu organizmu jak i nową rolą jaką dojrzały człowiek pełni w rodzinie i poza nią. Jeden z rozdziałów omawia blaski i cienie rozvodu widzianego z punktu widzenia mężczyzn. O tym jak radzić sobie ze stresem, rozpaczą, upokorzeniem ale także jak uniknąć piekła wzajemnego obwiniania się, nie tracąc szacunku dla siebie i byłej małżonki. Co robić by nie prowadzić wiecznej wojny i jak odbudować poczucie własnej wartości mocno nadszarpniętej frustracją.

82. *BROWN Steve

Jak mówić aby ludzie słuchali. / Steve Brown; tłum. Zbigniew Kościuk. – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Logos”, 1996.

Przeznaczona zarówno dla młodzieży jak i dorosłych. Celem autora jest poprawa relacji w kontaktach z przyjaciółmi i z rodziną. Jest to książka o umiejętności komunikowania się, porozumiewania się, zwłaszcza w krytycznych momentach naszego życia, a także o umiejętności słuchania. O niszczących, okrutnych słowach i o tym jak łatwo innych – zwłaszcza dziecko – zranić słowem. Opisane są relacje: rodzice – dziecko, ojciec – matka, mąż – żona.

83. CARLSON Richard

***Dzieci, rodzice i szczęście: o sztuce dziecięcej radości.* / Richard Carlson. – Łódź: Wydaw. „Ravi”, 1992.**

Pozycja skierowana do rodziców. Ukazuje jak zapobiec zagubieniu przez dziecko wrodzonego poczucia szczęścia i co należy uczynić, gdy utraciło ono poczucie własnej wartości. Przedstawiony jest model prawidłowo funkcjonującej rodziny.

84.*CELMER Zuzanna

***Jak być dorosłym: poradnik dla nastolatków.* / Zuzanna Celmer. – Warszawa: Wydaw. „Medium”, 1996.**

Poradnik skierowany do nastolatków powyżej piętnastego roku życia. Powstał w odpowiedzi na pytania adresowane do autorki podczas spotkań z nastolatkami. Czytelnik dowie się jak poprowadzić rozmowę z rodzicami by uniknąć konfliktu, jak rozpoznać czy rodzice są uwikłani w poważne problemy czy tylko mają zły humor.

85.*CIERNIAK Jadwiga

***Człowiek sprzymierzeńcem czy wrogiem.* / Jadwiga Cierniak. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1978.**

Pozycja dla młodzieży i dla rodziców. Pokazano modele rodzin zarówno funkcjonujących poprawnie jak i dezintegracyjne: w których dzieci są świadkami awantur, są nieakceptowane, obwiniane, uwikłane w konflikty dorosłych. Omawia także wpływ rozwodu rodziców na dziecko, a także przybliża mu problemy wiążące się z podjęciem przez rodziców decyzji o rozwodzie.

86. CONWAY Jim

***Dorosłe dzieci rozwiedzionych rodziców: jak uwolnić się od bolesnej przeszłości.* / Jim Conway; przekł. Wojciech Maj. - Warszawa: Oficyna Wydaw. „Logos”, 1995.**

Pozycja przeznaczona dla dorosłych. Poradnik, którego celem jest przekazanie wiedzy na temat jak uzdrawiać własne stosunki z innymi gdy cierpienie, będące rezultatem rozwodu rodziców, nie kończy się na dzieciństwie, lecz wdziera się w dorosłe życie. Uświadamia czytelnikowi niebezpieczeństwo przenoszenia złych wzorów wyniesionych z dzieciństwa na założoną przez siebie rodzinę. Porusza także temat uwikłania dziecka w konflikty dorosłych. Podane są sposoby uwolnienia się od bolesnej przeszłości i uporania się z poczuciem winy.

87. CYRULNIK Boris

***Anatomia uczuć.* / Boris Cyrulnik; tłum. Bożena Anna Matusiak. – Warszawa: Wydaw. „Wab”, 1997.**

Poradnik dla dorosłych i dla młodzieży. Koncentruje się na sprawach dotyczących funkcjonowania rodziny. Mówi o roli jaką odgrywa ojciec w wycho-

waniu dziecka ale także o potrzebie poczucia przynależności do rodziny. Porusza także takie tematy jak: odpowiedzialność matki za prawidłowo funkcjonującą rodzinę; cierpienie dziecka z powodu rozpadu rodziny, przemoc w rodzinie oraz struktura uczuć macierzyńskich i kulturowych strukturach rodzinnych.

88. DOBOSZ-SZTUBA Alina

***Być macochą, być ojczymem.* / Alina Dobosz-Sztuba. – Warszawa: Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, 1992.**

Praca adresowana głównie do potencjalnych macoch i ojczymów a także do ich rodzin i doradców. Książka jest efektem przemyśleń i pracy tych macoch i ojczymów, którzy zdecydowali się odsłonić swoje prywatne tajemnice, po to, by pomóc innym. Czytelnik, zastępczy rodzic, znajdzie tu wiedzę o różnorodnych sytuacjach, jakie mogą go czekać, gdy zawrze związek z kimś kto ma dzieci z poprzedniego małżeństwa. Lektura pozwala uświadomić przyczyny zaistniałych niepowodzeń w nawiązywaniu kontaktów z pasierbami i pozwoli na usunięcie ich. Przybliży też nieznaną model rodziny: macocha, ojczym, pasierb.

89. DOBSON James C.

***Miłość potrzebuje stanowczości.* / James C. Dobson przekł. (b. nazwiska). – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Vocatio”, 1993.**

Książka dedykowana wszystkim odrażonym lub zranionym przez współmałżonka. Traktuje o tym jak radzić sobie z sytuacją kryzysu w rodzinie, jak uzdrawiać i nauczyć się przebaczać. Autor podaje też składniki dobrego małżeństwa. W dodatku do polskiego wydania poruszono temat rozwodu, separacji i nieważności małżeństwa.

90. DZIECKO

***Dziecko i jego prawa.* / red. Elżbieta Czyż. – Warszawa: Biuro Interwencji Komit. Ochrony Praw Dziecka, 1992.**

Informator dla pedagogów i wszystkich osób bezpośrednio pracujących z dzieckiem. Ze względu na adresata dużo miejsca poświęcono problemom szkoły i rodziny. Nie jest to kompendium wiedzy o prawach dziecka. Skupiono tu uwagę na prawach cywilnych uznając je za podstawę podmiotowego traktowania dziecka. Jest to przewodnik po prawie rodzinnym i Konwencji (przytoczonej w całości).

91.*FORWARD Susan

***Toksyczni rodzice.* / Susan Forward; przekł. Ryszard Grażyński. – Wyd. 2 popr. . – Warszawa: Jacek Santorski & CO Agencja Wydaw., 1992.**

Poradnik dla nastolatków. Celem tej lektury jest pomóc dziecku uwolnić się od przeświadczenia, że coś jest z nim nie w porządku. Gdy dziecko wyrasta z takim odczuciem w przyszłości będzie powielać złe wzorce wynie-

sione z domu. Nigdy też nie pozbędzie się trudności samodzielnego podejmowania decyzji i nie będzie potrafiło ułożyć sobie życia z przyszłym partnerem. Książka składa się z dwóch części. W pierwszej zawarte są rozważania dotyczące negatywnego wpływu rodziców na dziecko. W części drugiej autorka zamieszcza porady w jaki sposób nastolatek może zmniejszyć siłę oddziaływania rodziców na jego życie. Wyjaśnia także znaczenie pojęcia „toksyczny rodzic”. Pomaga młodym ludziom ustalić, poprzez zestawy pytań, toksyczność rodziców.

92. *FREEMAN Jean

***Jak kochać bez kompleksów: czy można przezwyciężyć syndrom śpiącej Królowny.* / Jean Freeman; przekł. Anna Reiff . – Warszawa: „Książka i Wiedza”, 1995.**

Pozycja przeznaczona głównie dla nastolatków ale może być interesująca dla młodych kobiet. Daje wnikliwą analizę procesu dojrzewania kobiety do związków intymnych z mężczyzną i poszukiwania miłości. Umożliwia przeprowadzenie autopsychoanalizy, stawiając na zakończenie każdego rozdziału pytania. Szczere odpowiedzi pozwolą czytelniczkom lepiej poznać siebie. W książce poruszono między innymi takie problemy: odrzucenie przez matkę bądź ojca, wychowanie w rodzinie niepełnej a wpływ doświadczeń na przyszłe związki, macierzyństwo, partnerstwo, zawarcie związku małżeńskiego jako początek problemów w relacjach z rodzicami.

93. GAPIK Lechosław

***Rozwód... i co dalej.* / Lechosław Gapik. – Warszawa: Wydaw. „Książka i Wiedza”, 1989.**

Poradnik dla rozwodzących się małżonków. Autor usiłuje dociec co sprawia, iż wzrasta liczba rozwodów. Omawia przyczyny, które najczęściej są podawane jako powód do rozwiązania małżeństwa. Rozpatruje rozwód w kategoriach psychologicznych. Zastanawia się nad konsekwencjami rozwodu w dalszym życiu.

94. HARDISTY Margeret

***Między nami mężatkami.* / Margeret Hardisty. – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Vocatio”, 1995.**

Książka adresowana do kobiet. Autorka podaje sposoby jak wychować sobie męża i co zrobić by rodzina była szczęśliwa, dostatnia, bezpieczna. Książka jest skarbnicą wiedzy, którą kiedyś kobiety przekazywały sobie sekretnie. Uczy młode mężatki jak budować trwale i mocne związki dające szczęście całej rodzinie.

95. HART Archibald

***Twoje dziecko i stres.* / Archibald Hart; przeł. Zbigniew Kościuk. – Warszawa: Wydaw. „Rodzinny Krąg”, 1995.**

Pozycja przeznaczona dla rodziców. Współczesne dzieci stawiają czoła

silnemu współzawodnictwu i wysokim wymaganiom. Dorastają szybciej niż kiedykolwiek. Coraz częściej są wychowywane przez jednego rodzica, żyją w rodzinach rozrywanych konfliktami. W rezultacie są nadmiernie pobudzone, żyją pod zbyt dużą presją, doświadczają intensywnego niepokoju. Płacą za to bólami brzucha, stanami depresji i lęku. Dzięki tej książce uczymy się jak podjąć konkretne działania, aby „uodpornić na stres” swoje dzieci. Autor podaje praktyczne rady jak nauczyć umiejętności zarządzania stresem.

96. HAUCK Paul

***Jak kochać i być kochanym.* / Paul Hauck; przeł. Tadeusz Baszniak. – Warszawa: Wydaw. „Książka i Wiedza”, 1993.**

Pozycja skierowana do dorosłego czytelnika. Praktyczna książka w dowcipny sposób ucząca jak udoskonalić swe związki uczuciowe i być szczęśliwym, żyjąc pełnią życia. By kochać i być kochanym trzeba czegoś więcej niż dobroci, cierpliwości, tolerancji. Związki układają się lepiej gdy nie pozwolimy partnerowi dominować nad sobą, gdy obie strony potrafią tyleż „dawać” co „brać”. W jednym z rozdziałów omówiono sytuacje wywołujące zaburzenia emocjonalne prowadzące do rozwodu i separacji.

97.*HAUCK Paul

***Uspokój się: jak radzić sobie z frustracją i złością.* / Paul Hauck; przeł. Hanna Mizerska. – Warszawa: Wydaw. „Książka i Wiedza”, 1994.**

Poradnik dla dorosłych i dla młodzieży. Celem książki jest pomóc czytelnikowi kontrolować swój gniew i złość. Autor wskazuje jak należy rozumieć te uczucia i jak na nie reagować. Podaje metody jak uporać się z przykrymi emocjami, frustracją, złością i bezsilnością. Wskazuje na zależności między złością a wydarzeniami z dzieciństwa. Uczy jak odróżnić katastrofy od drobnych utrapień.

98. JEDLIŃSKI Krzysztof

***Nie daj się upokorzyć.* / Krzysztof Jedliński. – Warszawa: Wydaw. „Wab”, 1996.**

Pozycja skierowana do młodzieży i dorosłych. Autor wskazuje jak odzyskiwać utraconą godność, jak nie dać się upokorzyć i poniżyć. Wyjaśnia też co to jest godność i upokorzenie. Podaje także przykłady jak upokorzenie drugiego człowieka może wpłynąć na rozbitcie rodziny, doprowadzić młodych ludzi do frustracji a nawet do ucieczki w narkotyki, alkohol, czy próby samobójstwa.

99. JOHNSON Barbara

***Przygnij do kapelusza kwiat pelargonii i zdecyduj się być szczęśliwa.* / Barbara Johnson ; przekł. Barbara Kośmider. – Warszawa: Oficyna Wydaw. „Vocatio”, 1995.**

Pozycja adresowana do kobiet. Autorka jest osobą głęboko wierzącą. Pro-

ponuje w swojej książce by kobiety uwierzyły, iż nie ma sytuacji bez wyjścia. Radzi jak zachowywać się w trudnych sytuacjach związanych z kryzysem w rodzinie, cierpieniem, trudnymi doświadczeniami. Zachęca by czerpać siłę i radość płynącą z trwałej obecności Boga. Przekonuje, że wiara może być źródłem nadziei, nawet gdy wszystko wydaje się stracone. Ukazuje siłę miłości macierzyńskiej oraz przybliża wzorce rodziny chrześcijańskiej.

100.*JUNDZIŁ Irena

O samowychowywaniu: podręcznik dla młodzieży. / Irena Jundził – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1975.

Pozycja adresowana głównie do młodzieży. Rodzina jest tu zdefiniowana jako podstawowa grupa społeczna, w której członkowie są powiązani związkami małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji. Omówiono sytuację rodzinną i społeczną młodzieży uczącej się. Poruszono problem rozwodów a także brak porozumienia między dziećmi a rodzicami, u których nie mają oparcia psychicznego. Pomimo wyraźnego wpływu ideologii socjalistycznych książka zawiera rzeczowe omówienie modeli rodziny i problemów jej dotyczących.

101. KAJA Barbara

Rozwód w rodzinie a osobowość dziecka. / Barbara Kaja. – Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992.

Książka skierowana głównie do osób zajmujących się zawodowo ochroną praw dziecka i rodziny. Autorka pragnie uwrażliwić czytelników na problemy dzieci przeżywających rozwód rodziców, a także pomóc w określeniu głównego kierunku opieki psychologicznej nad dalszym rozwojem dziecka. Książka składa się z części teoretycznej i empirycznej. W pierwszej z nich omówiono psychospołeczną problematykę rozwodu oraz scharakteryzowano sytuację rozwodową w aspekcie jej oddziaływania na kształtującą się osobowość dziecka. W części empirycznej przedstawiono problematykę badań własnych autorki. W pozostałych rozdziałach omówiono m.in. związek między pochodzeniem dziecka z rodziny rozwiedzionej a kształtowaniem się jego samooceny, stosunku do innych, percepcji dobra itp.

102. KALINOWSKI Marian, NASTAREWICZ Mirosława

Rozwód, przyczyny i skutki. / Marian Kalinowski, Mirosława Nastarewicz. – Warszawa: Inst. Wydaw. Związków Zawodowych, 1985.

Praktyczny poradnik skierowany do osób, które są w trakcie procesu rozwodowego. Autorzy wyjaśniają istotę małżeństwa oraz rolę jaką rodzina i małżeństwo pełnią w życiu człowieka. Opisują także rozpad rodziny. Podane są przyczyny i skutki rozwodu oraz ich wpływ rozwodu na dalsze losy dziecka. Ostrzega rodziców przed traktowaniem dziecka jako symbolu triumfu jednego z rodziców nad drugim, czynienia z niego narzędzia zemsty. W konsekwencji dziecko staje się przedmiotem deprawacji poprzez uczenie go

nienawiści do matki bądź ojca. Książka porusza też problem odrzucenia dziecka przez jednego z rodziców. W załączniku zamieszczono między innymi przykłady pozwu o rozwód z powodu rozkładu pożycia małżeńskiego i in., podano także podstawowe przepisy prawne.

103. KOPERKIEWICZ Alina

***Mama lubi pomarańcze.* / Alina Koperkiewicz. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1980.**

Książka skierowana do dorosłych. Autorka zebrała wypowiedzi i rysunki dzieci przedstawiające ich wyobrażenie świata, odczuć, rodziny, po to aby przybliżyć dorosłym ten dziecięcy świat przeżyć i wrażeń. Celem książki jest ukazanie głębszych warstw psychiki dziecka. Aby poznać swoje dziecko, trzeba nauczyć się uczestniczyć w jego życiu i świecie, umieć je widzieć, słyszeć i rozumieć.

104. KONARZEWSKI Krzysztof, SZYMAŃCZAK Michał

***Kiedy dziecko mówi nie.* / Krzysztof Konarzewski, Michał Szymańczak. – Warszawa: „Nasza Księgarnia”, 1988.**

Poradnik dla rodziców. Rodzina jest dla dziecka pierwszym miejscem, w którym się uczy. Przedstawione są dobre i złe strony rodzicielskich reakcji na różne formy nieposłuszeństwa dzieci. Autor mówi o kłopotach, jakie mogą nam sprawić nasze pociechy. Przybliża wartości wychowawcze. Mówi o sztuce wychowania i o życiu rodzinnym.

105. KONWENCJA

***Konwencja Praw Dziecka.* / red. nauk. Marian Balcerek. – Warszawa: Inst. Badań Problemów Młodzieży, 1990.**

Pozycja skierowana do nauczycieli i osób zajmujących się z urzędu ochroną praw dziecka. W tej pozycji zawarto prawa dziecka ustanowione przez ONZ, uznając, że sprawy dziecka są bardzo istotne i pilne. Dziecko nie może czekać, trzeba mu pomóc, zapewnić w pierwszej kolejności prawo do życia, rozwoju i wychowania.

106. MASLIN Bonnie

***Gniew w małżeństwie: jak go pokonać, jak odzyskać miłość.* / Bonnie Maslin; przeł. Mariusz Sroczyński. – Warszawa: Wydaw. „Al fine”, 1996.**

Poradnik dla dorosłych. Autorka udziela porad jak postępować w sytuacji, gdy w małżeństwie pojawia się uczucie gniewu czy wrogości. Jak przekształcić negatywne uczucia w siłę pozytywną. Co robić aby wszyscy domownicy czuli się w domu kochani i bezpieczni.

107. MORAND de JOUFFREY Pauline

***Psychologia dziecka.* / Pauline Morand de Jouffry; przekł. Aneta Bassa. – [b. m.]: „Livra Editions”, 1996 .**

Książka skierowana do rodziców, którzy pragną zapewnić dziecku osiągnięcie powodzenia w życiu. W tej pracy poruszane są między innymi zagadnienia dotyczące rodziny prawidłowo funkcjonującej oraz takiej, w której dokonuje się rozpad. Przedstawia stany frustracji i problemy dzieci związane z rozwdem rodziców a także sposoby postępowania w trudnych sytuacjach wychowawczych. Poradnik ma pomóc w zrozumieniu rozwoju osobowości dziecka i jego zachowań. Wyjaśnia co jest prawidłowością procesu dojrzewania, a których objawów nie należy lekceważyć.

108. PEIFFER Vera

***Pozytywnie o samotności.* / Vera Peiffer; przekł. Izabela Bukojemska. – Warszawa: Wydaw. „Amber”, 1997.**

Pozycja adresowana do osób sfrustrowanych rozstaniem z partnerem. Autorka dostarcza praktycznych wskazówek i prezentuje metody przezwycięzania stresu towarzyszącemu życiu w samotności. Omawia różne możliwości rozstania z partnerem i radzi jak postępować w nowej, trudnej sytuacji. Uczy pozytywnego nastawienia do świata, które jest niezbędnym warunkiem umożliwiającym odnalezienie radości życia.

109. RICHFIELDOWIE Gloria i Lew

***Zawsze i na zawsze razem: mały poradnik małżeński jak pielęgnować miłość i żywe więzy w małżeństwie.* / Gloria i Lew Richfieldowie; tłum. Anna Krzezińska. – Warszawa: Wydaw. Książkowe „Twój Styl”, 1996.**

Poradnik skierowany do osób planujących związek małżeński i dla tych, którzy już go zawarli. Autorzy podsuwają czytelnikowi sposoby rozwiązywania ważnych, skomplikowanych, często bardzo subtelných i intymnych problemów, które istnieją w każdym małżeństwie. Jest to cenna pozycja, w której czytelnik znajdzie radę jak postępować w trudnych małżeńskich sytuacjach.

110. ROSSET Edward

***Rozwody.* / Edward Rosset. – Warszawa: Państw. Wydaw. Ekonomiczne, 1986.**

Opracowanie monograficzne skierowane do osób, które pragną zapobiegać rozpadowi rodziny. Autor przedstawia problem rozwodów w ujęciu historycznym i na tle rozwoju rodziny. Pokazuje jak w świetle prawa jest pojmowany rozwód. Zamieścił także dane statystyczne. Stara się w sposób udokumentowany naukowo wyjaśnić przyczyny i mechanizmy omawianých ujemnych zjawisk społecznych. Zastanawia się nad sposobami zapobiegania im, a także nad szansami powodzenia przedsięwzięć podejmowanych w tym celu.

111. ROZWÓD

***Rozwód? czy się rozwodzić, jak się rozwodzić, co po rozwodzie.* / pod red. Anny Pohoreckiej. – Warszawa: Inst. Psychiatrii i Neurologii, 1994.**

Pozycja skierowana do dorosłego odbiorcy. Poradnik, który w przystępny sposób radzi dorosłemu czytelnikowi jak funkcjonować w trudnym i frustrującym okresie, jaki poprzedza podjęcie decyzji o rozwodzie, w procesie rozwodowym oraz jak radzić sobie z pustką po rozstaniu z małżonkiem. Odpowiada na pytanie jak pohamować złe emocje i ułożyć stosunki zarówno w relacjach ze wspólnymi dziećmi jak i byłym małżonkiem.

112. SAMSON Andrzej

Człowiek człowiekowi... / Andrzej Samson. – Warszawa: Inst. Wydaw. Związków Zawodowych, 1989.

Poradnik skierowany do dorosłego odbiorcy, głównie do posiadającego rodzinę. Książka jest próbą pokazania roli, jaką odgrywają w naszym życiu inni ludzie. Ukazano jak powinny przebiegać relacje między rodzicami a dzieckiem oraz między mężem a żoną. Omówiono także kryzysy w rodzinie między innymi rozwód.

113. STOJANOWSKA Wanda

Rozwód a dobro dziecka. / Wanda Stojanowska. – Warszawa: Wydaw. Prawnicze, 1979.

Pozycja skierowana do ludzi bezpośrednio pracujących z dzieckiem oraz tych, którzy zajmują się poradnictwem rodzinnym. Celem pracy jest przedstawienie wyników wieloletnich badań dotyczących funkcjonowania zasady ochrony dobra dziecka w prawie rozwodowym. Wskazany jest stopień urzeczywistnienia przez sądy orzekające zasad ochrony dobra dziecka. Autorka wyjaśnia pojęcie „ochrona dobra dziecka w procesie rozwodowym”.

114. STOPPARD Miriam

Kłopotliwe pytania: jak na nie odpowiedzieć. / Miriam Stoppard; przekł. Jacek Sikora. – Warszawa: Polskie Przedsiębiorstwo Wydaw. Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, 1998.

Pozycja przeznaczona dla rodziców mających dzieci w wieku do siedmiu lat. Wyjaśniono jak odpowiadać na trudne pytania. Między innymi jak wytłumaczyć dziecku co to jest rozwód, jaka jest sytuacja dziecka z rozbitego domu, podano przykłady pytań i odpowiedzi z objaśnieniem jak je formułować, jakie jest podłoże pytania zadanego przez dziecko i co warto wiedzieć na ten temat.

115. SUJAK Elżbieta

Życie jako zadanie. / Elżbieta Sujak. – Wyd. 2. – Warszawa: Inst. Wydaw. Pax, 1982.

Poradnik dla dorosłych. Zagadnienia, z którymi czytelnik zetknie się, zagłębiając się w lekturę tej książki, dotyczą sposobów rozwiązywania konfliktów. Autorka stawia pytanie czy chrześcijański model rodziny i małżeństwa może

być realizowany we współczesnym świecie. Stara się udzielić na nie odpowiedzi. Napisala również jak podchodzić do samotności i co to jest samotność. Wskazuje jak postępujemy i jak należy postępować w trudnych sytuacjach.

116. WOLF Doris

Gdy partner odchodzi: czyli jak znaleźć siły i energię na drodze ku nowemu etapowi życia. / Doris Wolf; tłum. Tamara Jurczak. – Wrocław: Wydaw. „Astrum”, 1994.

Poradnik skierowany do osób, które rozstały się z partnerem. Książka ma pomóc w zmniejszeniu bólu i rozpacz, odzyskaniu zaufania do innych ludzi, pokonaniu własnych wątpliwości, poczucia winy i lęku. Pozwala zrozumieć dlaczego związek się rozpadł i przygotować do nowego, udanego związku.

117. YOUNG Susan F.

Ty także jesteś neurotykiem. / Susan F. Young; przeł. Zdzisław Mierzecki. – Warszawa: Wydaw. „Książka i Wiedza”, 1994.

Poradnik dla dorosłych. Autorka, wybitna terapeutka, podpowiada czytelnikowi jak sobie radzić i jak zaakceptować coś czego się nie zmienia: starzenie się, rozwód, obsesje, depresje, lęki. W zasadzie, twierdzi Susan Young, nie ma ludzi doskonałych, takich, którzy akceptują siebie bez zastrzeżeń, wszystko się im udaje, nie wybuchają płaczem przy ludziach, są bezkonfliktowi, nie zapominają kluczy, nie mają żadnych dziwactw. Toteż, udowadnia autorka, wszyscy jesteśmy neurotykami i czas to zaakceptować.

118. ZIEMSKA Maria

Rodzina a osobowość. / Maria Ziemska. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1975.

Pozycja dla dorosłych. Skierowana głównie do osób zajmujących się poradnictwem rodzinnym. Studium poświęcone roli współczesnej rodziny w kształtowaniu osobowości jej członków, przede wszystkim dzieci ale także i dorosłych. Głównym przedmiotem zainteresowania autorki jest rozwój uczuć i osobowości społecznej dziecka w rodzinie, w tym także analiza czynników oddziałujących destrukcyjnie. Problematyka zakłóceń w życiu rodzinnym jest punktem wyjścia do rozważań na temat poradnictwa rodzinnego, któremu został poświęcony osobny rozdział.

119. ZUBRZYCKA Elżbieta

Narzeczeństwo, małżeństwo, rodzina, rozwód? / Elżbieta Zubrzycka. – Gdańsk: Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 1993.

Pozycja napisana z myślą o rodzicach uwikłanych w proces rozwodowy. Jest to próba wyjaśnienia mechanizmów, które kierują indywidualnymi zachowaniami. Przedstawiono w sposób naukowy, a zarazem bardzo przy-

stępnym, jak historia rodziny wpływa na to kim jesteśmy i jak się oceniamy. Od rozwoju poczucia tożsamości i samooceny zależy bowiem wybór partnera, ustalenie zasad współżycia małżeńskiego a także kształt nowo powstałej rodziny. Autorka udziela rad jak rozmawiać z dziećmi o kryzysach w rodzinie, jak sobie poradzić i czy coś dobrego może wyjść z rozwodu. Czy warto wiązać się z osobą rozwiedzioną? Uświadamia także jak wiele można zmienić w rodzinie. W zasadzie nie znajdzie się tu gotowych recept jak postępować, nie ma tu także wytykania błędów. Za to dowiemy się jak uchronić dziecko przed uwikłaniem w konflikty dorosłych.

INDEKS AUTORÓW
(odsyłający do numeru pozycji)

- Arctowa-Buyno zob. Buyno Arctowa
- Bahdaj Adam 1, 27
- Bahre Jens 2
- Balcerek Marian 105
- Bassa Aneta 107
- Baszniak Tadeusz 96
- Beer Ulrich 76
- Bly Robert 77
- Bochwic Teresa 78
- Boglar Krystyna 28, 50
- Borecka Irena 79
- Borski Lech 3
- Breinholst Willy 51
- Brett Doris 80
- Brown Dawid 81
- Brown Steve 82
- Buyno-Arctowa Maria 29, 43
- Carlson Richard 83
- Celmer Zuzanna 84
- Chodorowska Anna 52
- Chotomska Wanda 53
- Cierniak Jadwiga 85
- Conway Jim 86
- Cyrulnik Boris 87
- Czyż Elżbieta 90
- Dahl Roald 44
- Dawid-Olczyk Irena 13
- Dębnicki Kazimierz 4, 30
- Dobosz-Sztuba Alina 88
- Dobson James C. 89
- Domagalik Janusz 31
- Drinkwater Carol 5
- Duszyńska Anna 75
- Dutkiewicz Mieczysław 2
- Duval Marie 54
- Evert Halina 48
- Evert Tadeusz 48
- Fiwek Wojciech 57
- Forward Susan 91
- Fox Marta 55
- Freeman Jean 92
- Frejdllich Konrad 57
- Gapik Lechosław 93
- Gillowa Janina 10
- Gondek Anna 73
- Grabowski Stanisław 58
- Gradstein Leonia 10
- Grażynski Ryszard 91
- Groński Ryszard Marek 45
- Grzybowska Elżbieta 60
- Hacker George 59
- Hardcastle Michael 6, 32
- Hardisty Margeret 94
- Hart Archibald 95
- Hauck Paul 96, 97
- Herbert Marie-Francine 7
- Inkiow Demiter 60
- Ippoldt Lidia 79
- Iżakiewicz Lucjan 54
- Jaworzakowa Mira 33, 56, 61
- Jaworowski Mariusz Arno 44
- Jedliński Krzysztof 98
- Johnson Barbara 99
- Jouffrey Pauline zob.
Morand de Jouffrey
- Jundził Irena 100
- Jurczak Tamara 116
- Jurgielewiczowa Irena 8, 9
- Kaja Barbara 101
- Kalinowski Marian 102
- Kästner Erich 10
- Keyha Andrzej 17
- Kocowska Barbara 76
- Konarzewski Krzysztof 104

Koperkiewicz Alina 103
Korsak Izabella 12
Kościuk Zbigniew 82, 95
Kośmider Barbara 99
Krasucka Janina
 zob. Zawisza-Krasucka Janina
Krüger Maria 46, 62
Krzemińska Anna 109

Letki Maria Ewa 63
Lewandowski Tomasz 5
Lindgren Astrid 64, 65, 66, 67
Łopatkowa Maria 11, 34
Machnacki Mirosław 35
Maj Wojciech 86
Maslin Bonnie 106
Matusiak Anna 87
Mierzecki Zdzisław 117
Minkowski Aleksander 36
Montgomery Lucy Maud 68
Morand de Jouffrey Pauline 107
Musierowicz Małgorzata 69

Nastarewicz Mirosława 102
Nesbit Edith 47
Nöstlinger Christine 12
Nowacka Ewa 37
Nowakowski Witold 81

O'Connell June 13
Olczyk Irena
 zob. Dawid-Olczyk Irena
Olecka Magdalena 6, 32
Onichimowska Anna 14
Oramus Wiesława 15
Ozogowska Hanna 70

Papuzińska Joanna 74
Peiffer Vera 108
Platówna Stanisława 16, 38
Pohorecka Anna 111
Porter Eleanor H. 48
Przedpelska-Trzeciakowska Anna 21,
 39
Przybyszewska Urszula 74
Quin-Harkin 17
Reiff Anna 92
Richfieldow Gloria 109

Richfieldow Lew 109
Rosset Edward 110

Salburska Krystyna 4, 30
Samson Andrzej 112
Siesicka Krystyna 18
Sikora Jacek 114
Snopkiewicz Halina 19
Snyder Zilpha K. 21, 39
Sroczyński Mariusz 106
Sundvall Viveca 71
Steel Danielle 20
Stojanowska Wanda 113
Stoppard Miriam 114
Sujak Elżbieta 115
Szuch-Wyszomirska Irena 66
Szulczyńska Małgorzata 71
Szymańczak Michał 104

Tittenbrun Jacek 77
Travers P. L. 49
Trzeciakowska Anna zob. Przedpelska-
 -Trzeciakowska Anna
Turczyn Ryszard 51
Turner Ethel 72

Unnerstad Edith 73

Walczyk Anna zob. Wiśniewska-
 -Walczyk Anna
Warneńska Monika 22, 23, 24, 40, 41.
Węgleńska Anna 65
Wilder Laura Ingalls 75
Wiśniewska-Walczyk Anna 72
Wiza Barbara 25
Wolf Doris 116
Wyszomirska Irena 64
Wyszomirska Irena zob. Szuch-
 -Wyszomirska Irena

Young Susan F. 117

Zawisza-Krasucka Janina 68
Zelwan Zygmunt 42
Ziemska Maria 118
Ziółkowska Maria 26
Zubrzycka Elżbieta 119

INDEKS TYTUŁOWY
(odsyłający do nr pozycji książkowej)

A jednak miłości	76
Anatomia uczuć	87
Ania	52
Anna	3
Batoniki Always miękkie jak deszczowa	55
Bądź dzielna	14
Brent	28
Być macochą, być ojczymem	88
Co czytać aby radzić sobie w życiu...	79
Coś ci powiem Stokrotko	61
Człowiek człowiekowi...	112
Człowiek sprzymierzeńcem czy wrogiem	85
Dama Kier	63
Dolina Tęczy	68
Dom sierot	42
Domek na prerii	75
Dorośle dzieci rozwiedzionych rodziców	86
Dwie miłości	13
Dzieci, rodzice i szczęście...	83
Dzieci z Bullerbyn	64
Dzieci z ulicy Awanturników	65
Dziecko i jego prawa	90
Dziennik pierwszoklasistki	71
Dziennik psotnego chłopca	59
Dzień dobry córeczko i ...	53
Dziewczyna z Wyspy Słońca	22
Emil ze Smalandii	66
Gdy partner odchodzi...	116
Gniew w małżeństwie	106
Inna	8

Ja i moja siostra Klara	60
Jak być dorosłym...	84
Jak kochać bez kompleksów	92
Jak kochać i być kochanym	96
Jak mówić aby ludzie słuchali	82
Jeszcze jest noc	35
Karolcia	46, 62
Kiedy dziecko mówi nie	104
Kim są dorośli	45
Kłopotliwe pytania	114
Kocha, lubi, szanuje	26
Kocham mamę, tatę i ... spaghetti	51
Konwencja Praw Dziecka	105
Księżniczka i chłopcy	31
Którędy do ludzi	11, 34
Kwiat kalafiora	69
Kupidyn bez głowy	21, 39
Letnia gorączka	17
Lilka	23, 40
Macoszka	25
Madika i berbec z Czerwcowego Wzgórza	67
Magdalena	24, 41
Mama lubi pomarańcze	103
Mama tata brat i ja	58
Mamo wróć	6, 32
Mania czy Ania	10
Mary Poppins	49
Matylda	44
Między nami mężatkami	94
Miłość potrzebuje stanowczości	89
Molly	5
Najlepsze lata masz jeszcze przed sobą...	81
Natalia	15
Narzeczeństwo, małżeństwo, rodzina, rozwód?	119
Nie daj się upokorzyć	98
Nie głaskać kota pod włos	50
Nieprzeparty szlak	4, 30
Nowy mąż dla mamy	12
Nowy tatuś dla Marty	20
O samowychowywaniu: podręcznik dla młodzieży	100
Opowiadania dla Twojego dziecka	80
Opowiadania dla (nieco starszego) dziecka	80
Oto jest Kasia	33, 56

Pollyanna	48
Poszukiwacze skarbu	47
Pozytywnie o samotności	108
Przypnij do kapelusza kwiat pelargonii i...	99
Psychologia dziecka	107
Rodzina a osobowość	118
Rodzina Niedźwiadków	54
Rozwody	110
Rozwód a dobro dziecka	113
Rozwód? czy się rozwodzić, jak się rozwodzić..	111
Rozwód... i co dalej	93
Rozwód, przyczyny i skutki	102
Rozwód w rodzinie a osobowość dziecka	101
Sama z dziećmi...	78
Siedem stron naszego świata	57
Siedmioro Australijczyków	72
Słoneczniki	19
Słoneczko	29, 43
Spotkanie nie wiadomo z kim i inne opowiadania	37
Stawiam na Tolka Banana	27
Szaleństwo Majki Skowron	36
Szalone wakacje	73
Telefon zaufania	16, 38
Telemach w dżinsach	1
Ten drugi	2
Ten obcy	9
Toksyczni rodzice	91
Twoje dziecko i stres	95
Ty także jesteś neurotykiem	117
Uspokój się: jak radzić sobie...	97
Uśmiechnięte słowa	74
W poszukiwaniu miłości	7
Za minutę pierwsza miłość	70
Zapałka na zakręcie	18
Zawsze i na zawsze razem...	109
Żelazny Jan	77
Życie jako zadanie	115

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Bogumiła Dorociak STRES WŚRÓD NAS	7
Agnieszka Adamowicz BEZROBOCIE. AKTYWNE POSZUKIWANIE PRACY	56
Violetta Frankowska ROZWÓD: RODZICE – DZIECI	100

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	5
Bogumiła Dorociak STRESS AND OURSELVES	7
Agnieszka Adamowicz UNEMPLOYMENT. PERSONAL INVOLVEMENT IN SEARCHING FOR A JOB	56
Violetta Frankowska ADULTS AND CHILDREN IN FACE OF DIVORCE	100